

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
МУАССИСАИ ДАВЛАТИИ ТАЪЛИМИИ
«ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ БОҲТАР БА НОМИ НОСИРИ ХУСРАВ»**

Ба ҳуқуқи дастнавис

**ТДУ.373:891.550
ТКБ 74.00.+83 3 тоҷ
Қ-93**

ХОЛБОЙЗОДА ФАТҲИДДИН ХОЛБОЙ

**АҚИДАҲОИ ПЕДАГОГИИ МИРЗО АБДУЛҶОДИРИ БЕДИЛ
ВА ТАТБИҚИ ОНҲО ДАР СИНФҲОИ БОЛОИИ МАКТАБҲОИ
МУОСИРИ ТОҶИК**

АВТОРЕФЕРАТИ

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии доктори
фалсафа (PhD) - доктор аз рӯйи ихтисоси 6D010301 –
Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот**

ХУҶАНД – 2024

Диссертатсия дар кафедраи педагогикаи МДТ “Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав” омода шудааст.

Роҳбари илмӣ: **Лутфуллозода Маҳмадулло** - доктори илмҳои педагогӣ, профессор, академики Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ: **Давлатзода Чамила** – доктори илмҳои педагогӣ, дотсент, директори Коллеҷи омӯзгории шаҳри Ҳисор

Олимов Тагайбек Шодиевич – номзоди илмҳои педагогӣ, мудири кафедраи умумидонишгоҳии психологияи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Муассисаи пешбар: **Донишгоҳи давлатии Данғара**

Ҳимоя санаи **15-уми феввали соли 2025, соати 8:00** дар Шурои диссертатсионии 6D.KOA-026-и назди МДТ “Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров” (735700, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Хучанд, гузаргоҳи Мавлонбеков, 1) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия ва автореферат дар китобхона ва сомонаи МДТ “Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров” (www.hgu.tj) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат « _____ » _____ соли 2025 тавзеъ шудааст.

Котиби илмии шурои диссертатсионӣ, доктори илмҳои филология, дотсент

Ҳамробоев Н.А.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Қобили зикр аст, ки бо дарназардошти соҳибистиклол гаштани Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ислоҳоти куллии соҳаи илму маориф дар шароити ҷомеаи навини тоҷикон арзишҳои миллӣ, фарҳангӣ ва маънавӣ, ба вижа осори илмӣ, адабӣ, педагогӣ ва психологӣ халқ ва мутафаккирони алоҳидаи бузурги он, аҳамият ва муҳимияти махсусро касб кардааст.

Омӯзиш, таҳлил ва таҳқиқи афкори педагогии халқи тоҷик ва андешаҳои гаранбаҳои таълиму тарбиявии мутафаккирони алоҳидаи бузурги он шароит ва имконият фароҳам меорад, то ин ки, агар аз як тараф, дар раванди таълиму тарбияи насли наврас хусусиятҳои сирф миллӣ ба эътибор гирифта мешавад, аз дигар, дар ин замина барои беҳтар намудани сатҳу сифат ва самаранокии ин раванд ва дар амал татбиқ намудани онҳо дар рушди ҷомеаи муосир аҳамияти бениҳоят назаррасро доро мебошад.

Имрӯз ба тамоми ҷаҳониён аён аст, ки халқи тоҷик соҳиби фарҳанги бою қадима буда, бо мероси илмӣ, адабӣ, фалсафӣ ва фарҳангии хеш ба ҳазинаи илму фарҳанги ҷаҳонӣ саҳми назаррас гузоштааст. Вале то имрӯз, таърихи афкори педагогии халқи тоҷик ба таври бояду шояд мавриди пажӯҳиш қарор нагирифтааст.

Дар шароити кунунии ҷомеаи Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯзиш, таҳлил ва таҳқиқи афкори сиёсӣ, иҷтимоӣ, илмӣ, адабӣ, фалсафӣ ва педагогии ниёгони бузурги халқи тоҷик дар таълиму тарбия ва пешрафти ҷомеаи муосир метавонад нақши басо арзишмандеро бозад. Мероси бойи илмӣ, адабӣ ва фарҳангии онҳо, муҳим аз ҳама, метавонад дар таълиму тарбияи наслҳои оянда ваҳдату ягонагии халқ, пойдорӣ сулҳу салоҳ, оромии кишвар, устуворию мустақамии давлату давлатдорӣ ҷомеаи навини тоҷикон арзиши беҳамто дошта бошад.

Дар ташаккул ва тақомули ҷаҳонбинии илмӣ, такмили одобу рафтор, рушди сифатҳои ахлоқӣ, бой гардонидани ҷаҳони маънавӣ ва таълиму тарбияи наслҳои ояндаи халқи тоҷик осори мутафаккири бузурги халқи тоҷику форси нимаи дуоми асри XVII ва ибтидои асри XVIII Мирзо Абдулқодирӣ Бедил аҳамияти арзишмандеро доро буда, нақши босазое бозида метавонад.

Афкори педагогии Мирзо Абдулқодирӣ Бедил бо зарурати азхудкунии эҷодии дастовардҳои ғояҳои динӣ, ахлоқӣ, фалсафӣ, иҷтимоии тамаддуни асрҳои XVII-XVIII дар Ҳиндустон асоснок карда шудааст. Он ба ташаккули ҳисси мазҳабпарастӣ, бунёди якҷоя ва барпокунии олам, боварии тарафайни байни халқҳои гуногун таъсир расонидааст.

Мирзо Абдулқодири Бедил, дар таълимоти хеш қудрати ақлу хиради инсон, мақому манзалат ва ахлоқи ҳамидаи инсонро васф карда, ғояҳои пешқадами замонашро тарғибу ташвиқ намудааст. Мутафаккир инсонро васф карда, роҳҳо ва тарзу усули ташаккул ва такомули ба камолот расидани ўро ҷустуҷӯ кардааст.

Андешаҳои педагогии Мирзо Бедил дар доираи ҳамкориҳои одамон, таъсиррасонӣ ва бою ғанӣ гардонидани ҳамдигар, пеш аз ҳама, бо мақсади муайянсозии ҳамкориҳои маданиятҳои ҳиндуия ва мусулмонӣ аҳамияти калон дорад. Ҳамзамон концепсияи тарбиявии Мирзо Бедил дар масъалаи нақш, мақом ва мавқеи инсон дар олам хеле муҳим аст. Ба қавли шоири ширинкалом, барпо сохтан ва пойдор нигоҳ доштани сулҳ дар ҷомеа яке аз шартҳои муҳими ташаккули инсонӣ комил ба ҳисоб меравад.

Афкори Мирзо Бедил, на танҳо афкори педагогии халқи тоҷик, балки фарҳанг ва маданияти тамоми мардуми Шарқро дар бар мегирад. Осори мутафаккири бузург ба синтези маданияти зеҳнии мусулмонӣ ва ҳиндӣ то дараҷае таъсир расонидааст, ки он дар адабиёт, фалсафа, фарҳанги халқҳои мусулмонии Осиёи Марказӣ, аз ҷумла халқҳои тоҷик, ўзбек, афғон, ҳиндӣ, покистон решаи чуқур давонд. Ҳамин нуктаро бояд махсус зикр намоем, ки эҷодиёти Мирзо Бедил бо синтези маданиятҳои мухталиф тавсиф меёбад.

Муҳимияти мавзӯи таҳқиқоти мазкур боз дар он аён мегардад, ки дар раванди муносибатҳои нави сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ҳаёти ҷомеаи муосири Тоҷикистон дар асоси арзишҳои ахлоқӣ-маънавие, ки бо анъанаҳои таърихӣ асос ёфтаанд, сурат мегиранд ва ин масъала дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» (2013), «Концепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2006) ва дар дигар санадҳои меъёрию ҳуқуқии амалкунандаи соҳаи маорифи ҷумҳурӣ инъикоси худро ёфтаанд.

Дараҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Омӯзиш ва таҳқиқи аҳвол ва осори Мирзо Бедилро ҳанӯз ҳамасроне ӯ оғоз бахшида буданд. Дар бораи ҳаёт ва эҷодиёти шоири бузург Шерхони Лунди дар асараш «Миръот-ул-хаём» ва Мир Азаматулло Бехабар дар асараш зери унвони «Сафинаи бехабар» маълумот додаанд. Баъдан, Ғуломалӣ Озод Балғиромӣ бо номи «Сарфи озод» дар бораи Мирзо Абдулқодири Бедил маълумот иншо намудааст.

Зикр бояд намуд, ки оид ба масъалаи аҳвол ва осори Мирзо Бедил олимони тоҷик низ тавачҷуҳи хоса зоҳир намудаанд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз аввалинҳо шуда, дар асоси навиштаҳои тазкиранависону таърихшинони Ҳиндустон устод Садриддин Айни дар монографияи худ таҳти унвони «Мирзо Абдулқодири Бедил» дар бораи аҳвол ва осори шоири машҳур ва аҳамияти он дар рушди адабиёти халқи тоҷик андешаҳои худро мавриди баррасӣ қарор додааст.

Дар ин чо, бояд таъкид намуд, ки дар мавзуи ҳаёт ва фаъолияти эҷодии Мирзо Абдулқодирӣ Бедил баъд аз устод С. Айнӣ боз олимони тоҷик, ба монанди Мирзоев А., Ҳусейнзода Ш., Айнӣ Х.С., Шукуров Ш., Олимов К., Содикова Н.Н., Гуломов М., Ҳамидов Б., Раҳимӣ Б., Афсаҳзод А., Тағоймуродов Р.Ҳ., Нуоров Н. ва дигарон асарҳо офарида, пешкаши ҳаводорони эҷодиёти шоири бузург гардониданд.

Масъалаи омӯзиш ва таҳлили аҳвол ва осори Мирзо Абдулқодирӣ Бедил дар Тоҷикистон нафақат дар шакли асарҳои алоҳида ба чоп расонида шудаанд, балки дар саҳифаҳои рӯзномаву маҷаллаҳои ҷумҳуриявӣ низ ба монанди маҷаллаҳои «Маърифат», «Садои Шарқ» (с. 2017(№№2,9); (с. 2019 №5) ва ғайра ба чоп расонида шудаанд.

Ба масъалаи ҳаёт, фаъолият ва ақидаҳои фалсафии Мирзо Абдулқодирӣ Бедил олимони даврони Шӯравӣ ҳам тавачҷуҳи махсус зоҳир кардаанд. Ақидаҳои фалсафии Мирзо Абдулқодирӣ Бедил бори аввал аз тарафи олими Ўзбекистон, академик Муъминов И. мавриди пажӯҳиши махсус қарор гирифтааст. Ӯ дар асари худ ба мавҷудияти нуктаҳои диалектикаи афкори Мирзо Абдулқодирӣ Бедил низ ишора намудааст.

Шарқшиноси шинохтаи Шӯравӣ академик Бертелс Э. дар мақолаҳои худ «Бедил ва таълимоти ӯ дар бораи таҳаввулот» ва «Баъзе қайдҳо дар бораи Бедил» ба баъзе масъалаҳои баҳснок дар осори шоир, аз ҷумла ба муносибати ӯ ба назарияи таҳаввулот ва дар мақолаи дигар бошад Мирзо Бедилро ҳамчун олими пешқадами замони худ баҳои баланд додааст.

Ба мавзуи аҳвол ва осори Мирзо Абдулқодирӣ Бедил олимони мамлакатҳои хориҷи дуру наздик, ба монанди Осиёи Марказӣ, Афғонистон, Эрон, Ҳиндустон ва ғайра диққати махсус додаанд. Дар ин кишварҳо, баҳри омӯзиш, таҳлил ва таҳқиқи аҳвол ва осори Абдулқодирӣ Бедил мактабҳои махсуси «Бедилхонӣ», «Бедилшиносӣ» ва дигар доираҳои адабию фалсафӣ дар Афғонистон, Эрон, Осиёи Марказӣ, аз ҷумла дар шаҳрҳои Самарқанд, Бухоро, Хучанд, Истаравшан, Кобул, Ҳирот, Балх ва дигар марказҳои илмӣ, адабӣ ва фарҳангӣ амал менамоянд.

Набӣ Ҳодӣ дар асараш «Мирзо Бедил» дар баробари аҳвол ва осори Мирзо Бедил ба як қатор ғазалу истилоҳоти суфиёнаи ӯ низ тавачҷуҳ зоҳир кардааст. Китоби Мир Муҳаммад Осаф Ансорӣ, ки асари А. Мирзоевро тарҷума карда, соли 1351 (1972) дар шаҳри Кобул ба чоп расонида буд, дорои аҳамияти илмиву адабии хеле арзанда мебошад. Дар асари мазкур, сухан дар бораи ҳаёт ва эҷодиёти Абдулқодирӣ Бедил рафта, тамоми жанрҳои назму насри шоири бузург мавриди таҳлил қарор гирифтааст.

Яке аз олимони шинохтаи Афғонистон Салоҳиддини Салҷуқӣ китоби худро, ки таҳти унвони «Нақди Бедил» ба таъб расонидааст, ба омӯзиш ва

тахқиқи аҳвол ва осори Мирзо Абдулқодирӣ Бедил бахшидааст. Асари номбурда, ба мавзӯҳои алоҳида қисмат гашта, дар он ғояҳои мутафаккир оид ба масъалаи ҳастӣ, идрок, этика ва дигар масоил мухтасар шарҳ дода шудаанд. Салоҳиддини Салҷуқӣ шеър ва ғазалҳои шоирро дар сатҳи баланд ва хеле хуб, бапуррагӣ ва ба таври саҳеҳ шарҳ додааст.

Дар пажӯҳиши аҳвол ва осори Мирзо Абдулқодирӣ Бедил хизмати назарраси олимони афғон аз он иборат буд, ки «Куллиёт»-и шоир дар чор ҷилд зери роҳбарии Халилуллоҳи Халилӣ дар шаҳри Кобул ба чоп расонида шуд.

Бояд қайд кард, ки солҳои охир нисбат ба фаъолияти эҷодии Мирзо Бедил дар Эрон низ таваҷҷуҳ карда шуда истодааст. Дар шаҳри Техрон дар заминаи «Куллиёт»-и Мирзо Бедил, ки дар шаҳри Кобул нашр шуда буд, бо баъзе ислоҳот Куллиёти шоир бо номи (Мирзо Абдулқодирӣ Бедил. Куллиёт. Ҷилди аввал, 1341, ҷилди дуввум ва савум - 1342) дар се ҷилд бо пешгуфтори Парвоз Аббоси Даконӣ ба чоп расонида шуд.

Ба масъалаи услуби ҳиндӣ ва назми Мирзо Бедил китоби шоири эронӣ Муҳаммад Ризо Шафеи Кадканӣ зери унвони «Шоири оинаҳо» ба чоп расонида шудааст. Дар китоби мазкур, шоири эронӣ масъалаи ҳаёт ва услуби Мирзо Бедилро ба риштаи таҳлил кашида, моҳияти эҷодиёти ӯро кушода додааст.

Дар китобе, ки Убайди Софӣ дар он ғазалҳои Мирзо Абдулқодирӣ Бедилро гирд овардааст, пешгуфторе навишта, дар он тарҷумаи холи шоирро низ мавриди таҳлил қарор додааст. Дар ин асар мақолаҳои Абдулазиз Поиз ва Латиф Пидром низ пешкаш шудаанд, ки масъалаҳои мазмун ва жанри эҷодиёти Мирзо Бедилро дар бар гирифтаанд.

Зикр бояд кард, ки олими итолиявӣ Александр Баузани дар мақолаи худ «Бедил ба Ғолиб» «услуби ҳиндӣ»-ро муайян сохта, таъкид менамояд, ки Мирзо Бедил дар рушди назми форсӣ нақши хеле калон бозидааст. Чи тавре, ки аз таҳқиқоти Александр Баузани маълум мегардад, ӯ дар назми шоир масъалаҳои иҷтимоии ӯро ба назар нагирифтааст, ки ин яке аз масъалаҳои муҳимми эҷодиёти мутафаккири бузург ба шумор меравад.

Зикр бояд кард, ки рисолаву мақолаҳое, ки ба аҳвол ва осори Мирзо Абдулқодирӣ Бедил бахшида шудаанд, хусусияти адабӣ ва илмӣ-омавӣ дошта, дар тарғибу ташвиқ ва шинос намудани ҷаҳонбинӣ ва афкори шоир нақши назаррас бозидаанд.

Андешаҳои пурқимати Мирзо Бедил оид ба диншиносӣ ва фикҳ дар тарбияи наврасону ҷавонон ва ташаккули ҳисси мазҳабпарастӣ, эҳтиром ва боварӣ байни намояндагони мазҳабҳои гуногун дар ҷомеа, мубориза бар зидди зӯроварӣ ва фиску фучур дар замони муосир хеле муҳим аст.

Ақидаҳои педагогӣ ва умуман тарбиявӣ, иҷтимоии Мирзо Бедил на танҳо фарҳанг ва маданияти халқи тоҷикро дар бар мегирад, балки ба тамоми

мардуми Шарқ низ тааллуқ дорад. Шоири ширинкалом бо эҷодиёти хеш ба синтези фарҳанг ва маданияти ақливу зеҳнӣ ва ҷаҳонбинии мусулмонӣ ва ҳиндӣ таъсири хеле калон расонид, ки он дар фалсафа, адабиёт, тарбия ва рӯҳу равони (психологияи) халқҳои мусулмони Осиёи Марказӣ решаи чуқур давонд.

Сарчашмаҳои илмӣ, адабӣ ва таърихӣ аз он шаҳодат медиҳанд, ки афкори педагогии Мирзо Абдулқодирӣ Бедил то имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар мамлакатҳо ҳамчун мавзӯи пажӯҳиш мавриди баррасӣ қарор нагирифтааст. Бинобар ин, таҳлил ва таҳқиқи афкори педагогии Мирзо Абдулқодирӣ Бедил ва татбиқи он дар шароити ҷомеаи муосири Тоҷикистон бениҳоят муҳим буда, дорои қимати баланди илмӣ-таҳқиқотӣ мебошад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоихаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи нақшаи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи педагогикаи МДТ Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав дар мавзӯи «Таҳқиқи таърихи афкори педагогии халқи тоҷик ва татбиқи он дар ҷараёни таълиму тарбия барои солҳои 2020-2025» ба роҳ монда шудааст. Зимни кор карда баромадани мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ мо ба «Консепсияи мактаби миллии тоҷик» (1994), «Консепсияи миллии таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2001), «Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2006) таъя намудем.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот: оӯзиш, таҳлил ва таҳқиқи ақидаҳои педагогии Мирзо Абдулқодирӣ Бедил, мақом ва нақши онҳо дар ташаккул ва рушди инсонии комил ва роҳу равиши татбиқи онҳо дар таълиму тарбияи хонандагони синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии муосири ҷумҳурӣ.

Вазифаҳои таҳқиқот: Барои расидан ба мақсад ҳалли вазифаҳои зерин пешбинӣ гардида буданд:

- ҷустуҷӯ, дарёфт ва таҳлили сарчашмаҳои таърихӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва илмӣ фарҳангии ташаккул ва рушди андешаҳои педагогии Мирзо Абдулқодирӣ Бедил, таъсири онҳо ба раванди таълиму тарбия, парвариши сифатҳои маънавий-ахлоқии насли наврас ва нишон додани рушди афкори педагогии халқҳои Ҳиндустон дар нимаи дуюми асри XVII ва ибтидои асри XVIII;

- омӯзиш, таҳлил ва баррасии ҷанбаҳои педагогӣ ва психологияи асарҳои Мирзо Абдулқодирӣ Бедил, ки раванди ташаккул ва рушди сифатҳои ахлоқӣ ҳамидаи инсонии комилро дар шароити рушди ҷомеаи муосири Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бар мегирад;

- муайян ва ошкор намудани алоқамандии ақидаҳои таълиму тарбиявии Мирзо Абдулқодирӣ Бедил бо таҷрибаи муосири илми педагогикаю психология

ва коркарди роҳу равиши рушди такомули фазилатҳои беҳтарин ва сифатҳои неки ахлоқи инсонии насли наврас;

- асоснок намудани шаклҳо, роҳҳо, тарзу усул ва воситаҳои тарбияи ахлоқи инсонии комил дар асоси осори педагогӣ ва психологӣ Мирзо Абдулқодири Бедил дар шароити рушди ҷомеаи муосири Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- коркарди пешниҳод ва тавсияҳои методӣ оид ба истифодаи андешаҳои тарбиявии Мирзо Абдулқодири Бедил дар раванди тарбияи инсонии комил, ба вежа ташаккул ва рушди сифатҳои маънавий-ахлоқи инсонии насли наврас.

Объекти таҳқиқот: Осори илмию адабӣ ва ақидаҳои маънавий-ахлоқи Мирзо Абдулқодири Бедил оид ба масъалаҳои таълиму тарбияи инсонии комил.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот: Ақидаҳои педагогӣ Мирзо Абдулқодири Бедил ва татбиқи онҳо дар синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии муосири тоҷик.

Фарзияи таҳқиқот. Ақидаҳои педагогӣ Мирзо Абдулқодири Бедил дар раванди таълиму тарбия дар синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба таври самаранок амалӣ мешаванд, агар:

- омӯзиш, таҳлил ва таҳқиқи мақсадноки ақидаҳои педагогӣ Мирзо Абдулқодири Бедил ва истифодаи он дар раванди таълиму тарбия дуруст ба роҳ монда шуда, самаранокии натиҷаҳои тарбияи маънавий таъмин карда шаванд.

- дар асоси таъмини ягонагӣ, мақсаднокӣ, системанокӣ дар фаъолияти таълиму тарбиявии омӯзгорони мактабҳои муосири тоҷик амалӣ карда шаванд;

- дар баланд бардоштани сатҳу сифати таълиму тарбияи хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба таъсири вижаҳои педагогикаи миллии халқи тоҷик ва аҳамияти он таваҷҷуҳи зарурӣ зоҳир карда шавад.

Марҳала, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихии таҳқиқот). Таҳқиқоти мазкур дар се марҳалаи бо ҳамдигар алоқаманд гузаронида шуд:

Марҳалаи аввал (солҳои 2017-2018). Дар ин марҳала мақсад, объект, предмет ва вазифаҳои асосии таҳқиқот дар заминаи омӯзиш ва таҳлилу таҳқиқи андешаҳои фалсафӣ, адабӣ, педагогӣ ва иҷтимоии Мирзо Абдулқодири Бедил муайян карда шуданд.

Марҳалаи дуюм (солҳои 2018-2020)-ро дар бар гирифта, дар ин давра дар асоси ақидаҳои педагогӣ, психологӣ ва иҷтимоии Мирзо Абдулқодири Бедил байни хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии № 9, 10, 12-и ш. Бохтар, № 18, 26, 35-и н. Кӯшонӣни вилояти Хатлон ва шунавандагони филиали Донишқадаи тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф дар вилояти Хатлон машғулиятҳои таълимӣ ва ҷорабинҳои тарбиявӣ ташкил карда гузаронида шуданд. Ҳамзамон, дар асоси афкори педагогӣ Мирзо Абдулқодири Бедил шаклҳо, роҳҳо, тарзу усул ва воситаҳои фаъолияти ташкил

карда гузаронидани машғулиятҳо ва чорабиниҳои таълиму тадрис муайян карда шуданд. Инчунин дар марҳалаи мазкур, таҳқиқоти муқарраркунӣ, озмоишӣ ва назоратӣ ташкил карда гузаронида шуд, ки натиҷаҳои бадастомада мавриди таҳлил қарор дода шуда, тибқи камбудии ҷойдошта технология ва роҳу усулҳо аз нав дида баромада шуданд.

Марҳалаи сеюм (солҳои 2020-2023). Дар ин марҳала дар асоси таҳқиқот ва коркарди натиҷаҳои он диссертатсия дар шакли муқаммал тайёр карда шуд. Натиҷаҳои корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ҷамъбаст ва ба низоми муайян дароварда шуданд, хулоса, пешниҳодҳо ва тавсияҳои методӣ асоснок карда шуданд.

Асосҳои назариявии таҳқиқот: Асосҳои назариявии таҳқиқотро муқаррароти фалсафӣ, педагогӣ, психологӣ, антропологӣ, асарҳои ходимони давлатию ҷамъиятӣ, адабиётшиносӣ ва таърихшиносӣ дар бораи зарурати омӯзиш ва истифодаи мероси фарҳангии педагогии намояндагони бузурги илму маданияти гузашта, аз ҷумла мутафаккирони машҳури халқи тоҷик ташкил медиҳанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот: Асосҳои методологии таҳқиқотро назария ва муқаррароти фалсафӣ, педагогӣ, психологӣ, афкори андешаҳои ходимони давлатӣ ва ҷамъиятӣ, адабиётшиносон, фарҳангшиносон ва муаррихон, ки дар асоси зарурати ташкили раванди таълиму тарбия зимни омӯзиш ва истифодаи мероси педагогӣ ва фарҳангии намояндагони бузурги илм, адабиёт ва фарҳанги халқи тоҷик, ба вежа мероси педагогии адабии Мирзо Абдулқодирӣ Бедил, ҳамзамон санадҳои меъёрию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаи омӯзиши осори мутафаккирони бузурги гузаштаи халқи тоҷику форс, концепсияҳои, ба азнавсозӣ ва ислоҳоти раванди таълиму тарбия равона шудаанд, ташкил кардаанд.

Сарчашмаҳои маълумот:

- асарҳо, рисолаҳо, ғазалҳо, маснавиҳо, рубоӣҳо, маҷмӯаҳо аз осори Мирзо Абдулқодирӣ Бедил дар забони асл ва дар шакли тарҷума;

- таҳқиқоти монографӣ ва рисолаҳои илмӣ бунёдии олимони соҳаи педагогика ва таърихи педагогика: Орифӣ М., Обидов И., Раҳимов Б., Лутфуллоев М., Афзалов Х., Қодиров М., Каримова И.Х., Паҳлавонов А., Абдурахимзода Қ.С. ва дигарон, ки ба масъалаи афкори педагогии мутафаккирони бузурги халқи тоҷику форс бахшида шудаанд;

- таҳқиқоти файласуфон, шарқшиносон, адабиётшиносон, бостоншиносон, муаррихони тоҷик, рус ва дигар кишварҳои хориҷӣ: С. Айнӣ, А. Мирзоев, Х.С. Айнӣ, Ш. Ҳусейнзода, М. Шукуров, К. Олимов, Н.Н. Содикова, М. Ғуломов, Б. Ҳамидов, Б. Раҳимӣ, А. Афсаҳзод, Е. Бертелс, Набӣ Ҳодӣ, Мир Муҳаммад Осаф Ансорӣ, Салоҳиддин Салҷуқӣ, Парвоз Аббоси Дақонӣ, Ризо Шафеи Кадканӣ, А. Баузанӣ ва дигарон:

- «Дурдонаҳои назми тоҷик», «Ахтарони адаб», «Энсиклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик», «Энсиклопедияи насри форсу тоҷик», «Энсиклопедияи шӯравии тоҷик», «Тоҷикон дар оинаи таърих», «Чехраҳои мондагор», «Доиратул-маорифи бузурги исломӣ» ва ғайра.

Заминаҳои эмпирикӣ. Дар асоси мақсад ва вазифаҳои муайяншуда, дар раванди амалӣ намудани кори таҳқиқотӣ **муқаррароти зерин** заминаҳои зерини эмпирикии таҳқиқотро ташкил карданд:

- омӯзиш ва таҳлили назариявии асарҳои Мирзо Абдулқодири Бедил, ки масъалаҳои педагогика ва психологияро дар бар гирифтаанд, ҳамзамон диссертатсияҳои илмии олимони мамлакатҳои гуногун, ки ба таҳлил ва таҳқиқи андешаҳои адабӣ, педагогию психологии Мирзо Абдулқодири Бедил бахшида шудаанд;

- интиҳоб ва ба низоми муайян даровардан ва хулоса кардани ақидаҳои педагогии Мирзо Абдулқодири Бедил;

- омӯзиш, таҳлил ва муқоисаи таҷрибаи пешқадами кафедраҳои педагогика ва психологияи муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон, омӯзиш ва истифодаи мероси илмию педагогии мутафаккирони бузурги гузаштагони халқи тоҷику форс дар чараёни ташкили таълим ва тарбия;

- омӯзиш ва таҳлили маводи бойгонӣ, барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ аз фанни педагогика ва маҷаллаю рӯзномаҳои даврӣ оид ба масъалаи таҳқиқшаванда;

- мушоҳидаҳои педагогӣ, суҳбатҳо, анкетаронӣ, муколамаҳо, тестҳо, эссе бо хонандагон, омӯзгорон, падару модарон ва ҳ.к.

- ташкил карда гузаронидани корҳои таҳқиқотӣ-озмоишӣ бо хонандагони синфҳои болои дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.

Пойгоҳи таҳқиқот. Пойгоҳи таҷрибавӣ-озмоишии таҳқиқот муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии рақамҳои 9, 10, 12-и шаҳри Бохтар ва муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии рақамҳои 26, 18, 35-и ноҳияи Кушонӣён мебошад.

Навгонии илмии таҳқиқот: Навгонии илмии таҳқиқот дар он зухур меёбад, ки:

- бори аввал барои ба низоми муайян даровардани ақидаҳои педагогии Мирзо Абдулқодири Бедил дар тарбияи ба камол расидани шахс, муайян намудани фазилатҳои ахлоқи неки шахсият, ки ба ташаккул ва тақомули маънавий-ахлоқии инсонии комил таъсири мусбат мерасонанд, кӯшиш ба харҷ дода шудааст;

- муҳити сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва илмию фарҳангӣ дар эҷодиёти шоири нимаи дуюми асри XVII ва ибтидои асри XVIII-и тоҷику форс Мирзо Абдулқодири Бедил инъикос ва ақидаҳои педагогии ӯ дар асоси далелҳои таърихӣ ба таври мушаххас ва муфассал баён карда шудаанд;

- зарурати таҳлил ва таҳқиқи осори илмию адабӣ ва педагогию иҷтимоии шоири ширинкалом ва олиму мутафаккири нимаи дуҷуми асри XVII ва ибтидои асри XVIII дар ин боб бо далелҳои бозғамод собит қарда шудааст, ки омӯзонидан, таълим додан ва мавриди таҳлил қарор додани он дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба ташаккул, тақомул ва рушди илму фарҳанги миллӣ, бою ғанӣ гардонидани ҷаҳони маънавии шахс ва ба солимгардонии ахлоқи ҷомеа мусоидат менамояд;

- дар заминаи таҳлил ва таҳқиқи осори педагогию иҷтимоии Мирзо Абдулқодирӣ Бедил, аҳамияти амалӣ гардонидани андешаҳои маънавӣ-ахлоқии ӯ дар шароити ҷомеаи муосирӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар боби тарбияи маънавӣ-ахлоқии инсонӣ қарор, ки нақши бузург мебошад, исбот қарда шудааст;

- бо дарназардошти талаботи рушди ҷомеаи муосир ва тағйирёбии афкори маънавӣ, ахлоқӣ ва динии ҷаҳони кунунӣ воқеияти андешаҳои таълиму тарбиявии Мирзо Абдулқодирӣ Бедил, истифодаи таълимоти педагогии шоир дар раванди татбиқи нишондодҳои «Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва баланд бардоштани сифати тарбияи ахлоқии насли ҷавон нишон дода шудааст.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- риштаҳои асосӣ ва муҳимми тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли ҷавон дар шароити рушди ҷомеаи навини Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти ақидаҳои педагогии Мирзо Абдулқодирӣ Бедил;

- ташкил ва муайян намудани шаклҳо, роҳҳо ва тарзу усули дурусти тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли наврас дар мисоли намунаи муносибат, рафтор ва шахсияти Мирзо Абдулқодирӣ Бедил;

- муайян намудани сабабҳо ва монеаҳои асосӣ дар қарорди методикаи истифодабарии ақидаҳои педагогии Мирзо Абдулқодирӣ Бедил дар раванди тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли наврас;

- қарорди тавсияҳо доир ба шаклҳо, роҳҳо ва тарзу усулҳои пурсамар ва сифатнок истифода намудани таълимоти педагогии Мирзо Абдулқодирӣ Бедил дар раванди тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли наврас.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот: Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар он аён мегардад, ки ба омӯзиш, таҳлил ва таҳқиқи минбаъдаи раванди рушди афкори педагогии мутафаккирони бузурги тоҷику форс мусоидат менамояд. Таҳқиқи афкори педагогӣ Мирзо Абдулқодирӣ Бедил ба пурра сохтани норасоӣҳо, ки дар омӯзиши мероси педагогии мутафаккирони гузаштаи тоҷику форсӣ ин давраи таърихӣ мавҷуд аст, барои равшанӣ андохтан ба ақсар масоили тарбия, ки то ҳол ҳаматарафа ва амиқ мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор наёфтаанд, мусоидат менамояд. Натиҷаҳои

илмии бадастомада, хулосаҳо ва тавсияҳои методии диссертатсия дар таълими фанни таърихи педагогика, аз тарафи кормандони соҳаи маориф, инчунин дар рафти хондани курсҳо ва семинарҳои махсус аз рӯи масъалаи мазкур метавонанд самаранок истифода карда шаванд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот: Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот дар он ифода ёфтаанд, ки тавассути методологияи муқаррароти назария, таърихи таърихи педагогика, аз тарафи кормандони соҳаи маориф, инчунин дар рафти хондани курсҳо ва семинарҳои махсус аз рӯи масъалаи мазкур метавонанд самаранок истифода карда шаванд. Муҳимияти мавзӯи таҳқиқот ба ҳадаф ва вазифаҳои он мувофиқанд анҷом ёфтаанд. Муҳимияти мавзӯи таҳқиқот ба ҳадаф ва вазифаҳои дар диссертатсия ироашуда мутобиқат дорад. Муқаррароти назариявии таҳқиқот бо далелҳои кофӣ аз қорҳои ҳам муҳаққиқони хориҷӣ ва ҳам аз дидгоҳи олимону пажӯҳишгарони вазидани ватанӣ асоснок карда шудаанд, ки онҳо ҳаматарафа омӯхта, таҳлил ва қорқард гардида, натиҷаҳои таҳқиқоти анҷомшуда дар шакли хулосаҳо ва тавсияҳои методӣ омода ва пешниҳод карда шудааст.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Соҳаи таҳқиқоти диссертатсия ба мундариҷаи бандҳои зерини шиносномаи илмӣи 6D010301-Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот доир ба таҳқиқи масъалаҳои методологияи педагогика, назарияи педагогика, таърихи педагогика ва таҳсилот, антропологияи педагогӣ, этнопедагогика, педагогикаи муқоисавӣ ва пешгӯии педагогӣ мувофиқат мекунад:

Банди 2. Таърихи рушди илми педагогика ва амалияи таълим (рушди таърихӣ амалияи таҳсилот; ташаккул ва рушди афкор; концепсияҳо, назарияҳо; омӯзиши монографияи мероси педагогии омӯзгорони маъруфи замони гузашта); таърихи этнопедагогика;

Банди 5. Назария ва концепсияҳои тарбия (омилҳои иҷтимоӣ-фарҳангии тарбия; шаклҳо, принципҳои тарбияи кӯдак дар марҳилаҳои гуногуни ба камол расидани ӯ; асосҳои арзиши ташаккули раванди таълим, низомҳои педагогии тарбия; концепсияҳои этнопедагогии тарбия);

Банди 9. Таҳқиқоти байнифаннии ҷанбаҳои педагогии таълим (таҳқиқоти соҳаҳои гуногуни рушди маориф дар асоси ҳамгирӣи соҳаҳои мухталифи илмӣ дониш; таҳқиқи фаъолияти педагогӣ дар қаринаи антропологияи иҷтимоӣ-фалсафӣ; мубрамсозии ҷузъи педагогии равандҳои иҷтимоӣ).

Саҳми шахсии доктараи дарачаи илмӣ дар таҳқиқот . Муаллифи қор таҳқиқотӣ дар ҳама марҳалаҳои таҳқиқоти озмоишӣ: асосноккунии назариявӣ ва амалии қор, қорқарди натиҷаҳои бадастомада, шарҳ, омӯзиш ва таҳлили андешаҳои фалсафӣ, педагогӣ ва иҷтимоии мутафаккир, ҷамъбасти хулосаҳо ва пешниҳоди тавсияҳои методӣ инчунин дар суҳбатҳо, гирифтани анкетаҳо, вохӯриҳо, иштироки бевосита дошт ва навиштани иншо, эссе ва ғайра, таҳти роҳбарии муаллиф иҷро карда шудаанд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Пешниҳод, хулосаҳо ва тавсияҳои методӣ дар раванди фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ вилояти Хатлон, ташкил карда гузаронидани корҳои таҳқиқотӣ-озмоишӣ бо хонандагони синфҳои болоӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ татбиқ гардиданд, дар курсҳо ва семинарҳои донишкадаи такмили ихтисоси омӯзгорон ва кормандони соҳаи маориф, конференсияҳои ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ дар Шурои илмию методи факултети педагогика ва варзиш, чаласаҳои кафедраи педагогикаи Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав муҳокима гардиданд, ки саҳеҳият ва асоснокии масъалаи мазкур, қоидаҳо ва талаботи методологии таҳқиқотро исбот сохтанд ва ғояҳои асосӣ ва муҳимми онро тасдиқ намуданд.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Ғояҳои асосӣ ва муҳимми илмӣ таҳқиқот ва натиҷаҳои он дар 10 номгӯи мақолаҳо дар нашрияҳои тақризшавандаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр расонида шудаанд ва 2 мақолаи дигар дар дигар дар маводи конференсияҳои илмӣ-назариявӣ, амалӣ, ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ нашрияҳо ба чоп расидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, хулоса ва адабиёти истифодашуда иборат мебошад. Мазмун ва мундариҷаи диссертатсия дар 198 саҳифаи чопи компютерӣ манзур гардида, адабиёти истифодашуда аз 145 номгӯӣ иборат буда, 7 ҷадвал ва 2 диаграммаро дар бар гирифтааст.

МУНДАРИҶАИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддимаи таҳқиқот муҳиммияти мавзӯ, мақсад, объект, предмет ва вазифаҳои асосии таҳқиқот, дараҷаи коркарди масъала асоснок карда шуда, методология, методҳои ташкили таҳқиқот ошкор, навоариҳои илмӣ, аҳамияти назариявӣ ва амалӣ, қазияи илмӣ, сарчашмаҳо ва татбиқи қор баён, саҳеҳият ва асоснокии натиҷаҳои илмӣ асоснок ва қоидаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда собит карда шудаанд.

Дар боби якум – «Омилҳои асосии объективии ташаккул ва рушди афкори маънавӣ-ахлоқӣ ва ҷаҳонбинии Мирзо Абдулқодирӣ Бедил» - масъалаи вазъи сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии нимаи дуюми асри XVII ва ибтидои асри XVIII дар кишвари Ҳиндустон мавриди баррасӣ қарор дода шуда, муҳити илмӣ, фарҳангӣ ва маънавӣ-ахлоқии замони Мирзо Абдулқодирӣ Бедил ва таъсири муҳити бамиёномада ба ҷаҳонбинӣ ва афкори тарбиявии шоир ба риштаи пажӯҳиш кашида шуда, ҳолати омӯзиши ҳаёт, эҷодиёт ва андешаҳои маънавӣ-ахлоқии мутафаккири бузург аз нуқтаи назари илмӣ ва таърихӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Дар диссертатсия, кайд гардидааст, ки омӯзиш, таҳлил ва таҳқиқи аҳвол ва эҷодиёти Мирзо Абдулқодири Бедил, муайян намудани зодгоҳ ва сафарҳои ӯ аз ҷумлаи он вазифаҳои илмӣ, адабӣ, фарҳангӣ ва маънавӣ-ахлоқист, ки аҳли ҷомеаи имрӯзаи мо бояд дар шароити муосир онро омӯзад ва дар тарбияи насли наврас истифода намояд. Ҳалли масъалаи матраҳшаванда дар раванди тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ, ташаккул ва тақомули ҳисси ватанпарварӣ, инсонгарӣ, поквичдонӣ, ростиву росткорӣ, ҳақиқату ҳақиқатпарастӣ ва дигар сифатҳои ахлоқи неки наслҳои оянда мақоми баландро соҳиб буда, нақши хеле назаррас мебозад.

Дар раванди ҷаҳонишавии ҷамаи самтҳои ҳаёти халқҳои рӯи замин, ба вижа дар шароити рушди ҷомеаи кунунии Тоҷикистон, самаранок истифода намудани осори безаволи илмӣ, адабӣ, фарҳангӣ, педагогӣ ва иҷтимоии ниёғони бузургамон дар таълиму тарбияи насли ҷавон, рӯз аз рӯз муҳим ва зарур гашта истодааст. Зеро, ба ҳамагон маълум аст, ки дар давраи дуҷуми қарни XX, ки Давлати Шуравӣ ҳукумат меронд, бар асари сиёсати мазкур халқи тоҷик мероси гузаштагонӣ бузурги хешро дар раванди таълиму тарбияи насли наврас имкони ба пуррагӣ истифода карданро надошт, ки ин, албатта, ба раванди тарбияи инсонӣ комил таъсири манфии худро нарасонида намонд.

Бояд зикр намуд, ки доир ба омӯзиш, таҳлил ва таҳқиқи аҳвол ва осори Абдулқодири Бедил ва дар шароити имрӯзаи ҷомеаи Тоҷикистон татбиқи намудани андешаҳои фалсафӣ, иҷтимоӣ ва педагогии ӯ солҳои зиёд инчониб олимони ва пажӯҳишгарони илмҳои гуногун қорҳои таҳқиқотӣ гузаронида истодаанд. Бо мақсади эҳтиром ва пос доштани мақому манзалати ин шоири бузурги нимаи дуҷуми асри XVII ва ибтидои асри XVIII-и тоҷику форси Ҳиндустон, тарғибу ташвиқи эҷодиёти ӯ дар Осии Марказӣ, Афғонистон, Эрон ва дигар кишварҳои Шарқ конференсияҳо, симпозиумҳо, ҷамоишҳои илмӣ, семинарҳо, шабнишиниҳо, мизҳои мудаввар ва ғайраҳо гузаронида мешаванд.

Омӯзиш, таҳлил ва таҳқиқи масъалаи мазкур моро ба чунин ҳулоса водор сохт, ки дараҷаи пажӯҳише, ки оид ба аҳвол ва осори Мирзо Абдулқодири Бедил то замони мо гузаронида шудааст, ҷамаи паҳлуҳои мавзуи таҳқиқшавандаро ба пуррагӣ кушода дода наметавонад. Бинобар ин, масъалаи аҳвол ва осори Мирзо Абдулқодири Бедил дар шароити ҷомеаи муосир таҳқиқи наву, ҳамаҷаи мушаххас ва дақиқи илмиро аз ҷониби пажӯҳишгарони адабиёт, таърих, фалсафа ва педагогика тақозо менамояд.

Масъалаи вазъи сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии нимаи дуҷуми асри XVII ва ибтидои асри XVIII дар Ҳиндустон бениҳоят муташанниҷ гашта, фишор ва таъсири низоми феодалий пурқувват мешавад. Ин вазъи бавуқӯъпайваста ба фалаҷ шудани ҳокимияти сиёсӣ ва дар ниҳоят, ба зиддият, кашмокашиҳо ва

чангҳои дохилӣ оварда расонида, мардуми шаҳру деҳотро ба кашоқиву хонавайронӣ гирифтгор намуд.

Дар Ҳиндустони нимаи дуоми асри XVII ва ибтидои асри XVIII муҳите ба миён омада буд, ки муборизаҳо ва зидиятҳои байни дину мазҳабҳо тезу тунд гашта, то ба дараҷаи куштор ва хунрезӣҳо омада мерасиданд.

Вазъе, ки дар Ҳиндустони ин давра ба миён омада буд, фақат баъд аз ба сари ҳокимият омадани шоҳ Акбар оҳиста-оҳиста рӯ ба беҳбудӣ ниҳодан гирифт. Шоҳ Акбар дар кишвар ислоҳоти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, илмӣ, фарҳангӣ ва диниро ҷорӣ кард. Бо мақсади дар амал ҷорӣ намудани ислоҳот аз тарафи ҳукумат як қатор чораҳоро роҳандозӣ гардидаанд. Масалан, тибқи фармонҳое, ки ба тавсиб расиданд, бояд мусулмон, ҳинду, мачусӣ, яҳудӣ ва насоро бо ҳам баробар ва дӯстонаву аҳлона зиндагонӣ намоянд.

Бояд тазаққур дод, ки илму фарҳанг ва шеърӯ адаб дар кишвари Ҳиндустон ба ҳамаи чангу ҷидол, тезу тунд ва муташанниҷ будани вазъи сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ нигоҳ накарда, то андозае рушд ёфта, олимону адибони замон ба он мекӯшиданд, ки дар ин самт анъанаҳои гузаштагони бузурги хешро давом диҳанд.

Давлатҳо ва империяҳое, ки дар Ҳиндустон ба миён омаданд, имконият фароҳам оварданд, ки халқҳои ин кишварро бо ҳам наздик намоянд, дар байни онҳо ба паҳншавӣ ва рушди қонуну санад ва меъёрҳои умумӣ, динӣ, мазҳабӣ, фарҳангӣ, адабӣ, ахлоқӣ ва маданияту санъат мусоидат намуданд. Дар натиҷа, ҳамаи ин ба он оварда расонид, ки маҳзани арзишҳои фарҳангиву маданияи халқҳои ин кишвар бою ғанӣ гашт ва дар баробари ин, фарҳанг ва маданияти умумихиндӣ ташаккул ёфта, рушд кард.

Маҳз дар ҳамин давр, эҷоди асарҳо аз тарафи шоирон, адибон ва олимони форсизабону ҳиндузабон ба забонҳои гуногун падидаи ҷиддие дар соҳаи илм, адабиёт ва фарҳанг ба ҳисоб мерафт. Мутафаккирони пешқадами давр, ба муқобили таасуб, махсусияти динӣ ва наҷодӣ, зулму бедодгарӣ ва золимӣ баромад мекарданд. Ба ин қабил олимон, шоирон, адибон ва ходимони намоёни замон, Муҳаммад Эзот, Ғулум Алихон Озод Мирзо Мазҳар, Ҷони Ҷопон, Ҳаким Лоҳурӣ, Сирочиддини Алихони Озод, Мирзо Муҳаммад Афзал Собит, Мирзо Абдулғанӣ Кобули Кашмирӣ ва дигарон мансуб мебошанд.

Ҷаҳонбинии Мирзо Абдулқодири Бедил зери таъсири синтези маданият ва фарҳанги мусулмонӣ ва ҳиндӣ қарор гирифта, дар навбати худ, осори илмӣ-адабӣ, фалсафӣ, фарҳангӣ ва педагогӣ, ки аз ӯ ба мо мерос мондааст, фарҳанг, фалсафа ва маданияти халқи тоҷик ва дигар халқҳои минтақаро низ бою ғанӣ гардондааст. Аз ҳамин лиҳоз, зикр кардан ҷоиз аст, ки Мирзо Абдулқодири Бедил таълимоти маънавӣ-ахлоқӣ худро дар асоси синтези фарҳанг ва маданияти мусулмонӣ-ҳиндӣ ба роҳ мондааст.

Дар доираи масъалаи аҳвол ва осори Мирзо Абдулқодири Бедил фикру ақидаҳои зиёди олимони ва пажӯҳишгарони кишварамон ва берун аз он вучуд доранд. Вале ба андешаи мо, доир ба ақидаҳои илмӣ, фалсафӣ, адабӣ ва педагогии шоир, ки дар осори безаволи ӯ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст, дар шароити замони муосир низ яке аз беҳтарин намунаи ақоиди илмӣ, адабӣ, фалсафӣ, фарҳангӣ ва педагогӣ барои мардуми тоҷик ва дигар мардумони форсизабони Шарқ ба ҳисоб меравад, камтар андешаҳо баён гардидаанд.

Бояд зикр кард, ки ақидаҳои Мирзо Абдулқодири Бедил на танҳо фарҳанг ва маданияти халқи тоҷикро дар бар мегирад, балки ба тамоми мардуми Шарқ низ тааллуқ дорад.

Андешаҳои педагогии Мирзо Бедил дар замони раванди ҷаҳонишавӣ ва тезутундшавии муносибати байни кишварҳои гуногуни сайёраи замин, дар давраи ҳамкориҳо, ҳамдигартаъсиррасониҳо, ҳамдигарбойгардонӣ ва синтези фарҳангу маданиятҳои гуногун, пеш аз ҳама, барои муайянсозии таълиму тарбияи насли ҷавон дар рӯҳи эҳтиром ва ҳамкориҳои фарҳанг ва маданияти ҳинду ва мусулмонӣ аҳамияти калон дорад.

Таълимоти Мирзо Абдулқодири Бедил дар боби барқарорсозӣ ва пойдории сулҳ дар ҷомеа ҳамчун муҳайё кардани шароити мусоид дар тарбияи инсонӣ комил дар замони мо низ аҳамияти бузургро соҳиб аст.

Фикру андешаҳои Мирзо Абдулқодири Бедил дар бораи тарбияи маънавий-ахлоқӣ, меҳнатӣ, интихоби дурусти касбу ҳунар, инсондӯстӣ, башардӯстӣ, ҳамкорӣ, таҳаммулпазирӣ, сулҳхоҳӣ, зебоипарастӣ ва ғайра дар раванди тарбияи инсонӣ комил яке аз роҳу равиши муҳим ба ҳисоб меравад.

Таҳқиқ ва тадқиқи асарҳои илмию таърихӣ мавҷуда, таваҷҷуҳи моро ба он равона сохт, ки муҳимият ва зарурати идома додани таҳқиқи афкори педагогии Мирзо Абдулқодири Бедил кори хайр ва арзандаву судманде дар раванди тарбияи инсонӣ комил хоҳад буд. Зеро ҳарчанд, ки то имрӯз ба баъзе паҳлуҳои ақидаҳои педагогии Мирзо Бедил равшанӣ андохта шудааст, аммо онҳо аз диди назари фалсафӣ ё ҳамчун панду андарз барои хонандагон мавриди баррасӣ қарор дода шудаасту халос.

Аз ин рӯ, мо ҷонибдори чунин ақидаем, ки агар аз ҷониби олимони ва муҳаққиқони илми педагогика ва психология мавзӯи мазкур мавриди омӯзиш, таҳлил ва таҳқиқ қарор дода мешуд, дар солим гардонидани муҳити маънавий-ахлоқӣ ҷомеаи муосири Тоҷикистон ва парваришу ба воя расонидани насли ҷавон то ба сатҳи инсонӣ комил сахми арзанда мебуд.

Дар боби дувум - «Масъалаи тарбияи маънавий-ахлоқӣ инсон дар осори адабӣ-педагогии Мирзо Абдулқодири Бедил» - масъалаҳои мақому манзалати инсон ва ғазилатҳои некиву накукорӣ ӯ дар рафти ҳаёти ҳаррӯза, адабу ахлоқ, саховатмандиву ҳимматбаландӣ ва хоксориву фурӯтанӣ, дӯстиву

рафоқат, сидку вафо, сабру таҳаммул ва ваҳдату якдилӣ, ростиву росткорӣ ва ҳақиқату ҳақиқатпарастӣ аз диди назари Мирзо Абдулқодири Бедил мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор гирифтааст. Афкори педагогӣ, ба вижа маънавӣ-ахлоқии файласуфи бузург, ки дар асоси синтези фарҳанг, маданият ва ҷаҳонбинии мусулмонӣ ва ҳиндӣ ба миён омадааст, имкон дорад дар тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ ва бою ғанӣ гардонидани олами маънавии шахс ва ҷаҳонбинии ӯ нақши назаррас бозад.

Омӯзиш ва таҳлили осори Мирзо Абдулқодири Бедил аз он шаҳодат медиҳад, ки асарҳои мутафаккири бузург саршори фикрҳои панду ахлоқӣ буда, дар ниҳоди ҳар як фард ҳисси баланди ҳислатҳои маънавӣ-ахлоқии инсонӣ ба монанди некиву накукорӣ, инсонпарвариву ватандӯстӣ, саховатмандиву ҳимматбаландӣ, хоксориву фурӯтанӣ, садоқату вафодорӣ, ростиву росткорӣ, ҳақиқату ҳақиқатпарастӣ ва ғайра тавачҷуҳи хоса изҳор намуда, тамаъкорӣ, ғайбату шиквакорӣ, чоҳталабиву ҳасисӣ, зулму золимӣ, ғаразнокию бадбинӣ ва умуман ҳислатҳои шарри инсониро зери тозиёнаи танқиди саҳт қарор додааст.

Аз эҷодиёти шоири ширинкалом чунин бармеояд, ки дар ҳаллу фасли масъалаи мақому манзалат ва фазилатҳои некиву накукории инсон дар қиёс ба ҳамзамонони хеш хеле пеш рафта, роҳу равиш, тарзу усул ва воситаҳои бартарарф намудани монеаҳоро дар ин раванд ва на танҳо мақом ва ҷойгоҳи инсонро дар ҷомеа, балки ҷаҳони маънавӣ-ахлоқӣ ва моҳияти иҷтимоии шахсиятро низ ҷустуҷӯ кардааст.

Чи тавре ки аз эҷодиёти шоири бузург бармеояд, ӯ ҳислатҳои саховатмандӣ ва ҳимматбаландиро яке аз сифатҳои беҳтарини ахлоқи олии инсонӣ ҳисобида, ҳислатҳое, ба мисли бухл ва кинаву адоватро дар сиришти инсон маззамат намуда, кӯшиш ба он кардааст, ки дар ниҳод ва вучуди ҳар як нафар фазилатҳои ахлоқи нек, ба монанди мурувват, каромат, футувват ва соҳибкамолиро ҷой намояд.

Осори илмӣ, адабӣ, фалсафӣ ва педагогие, ки аз Мирзо Абдулқодири Бедил ба мо мерос мондааст, аз оғоз то ба анҷом аз панду ҳикмат ва андарзу насихат, ки мақсади ниҳояшон таълиму тарбияи насли оянда, инсони комил аст, иборат буда, ба ҳайси омӯзгор ва тарбиятгар мардумро ба фурӯтаниву хоксорӣ ва дигар сифатҳои ахлоқи волои инсонӣ даъват кардааст. Аз ҳамин ҷост, ки масъалаи инсони комил дар осори ӯ мавқеи махсусро ишғол карда, сифатҳои хоксориву қаноатпешагиро яке аз ҳислатҳои беҳтарини расидан ба камолоти инсонӣ ҳисобидааст.

То ҷое, ки аён аст, Мирзо Абдулқодири Бедил дар эҷодиёти худ ба ғояҳои сӯфиёна низ рӯ оварда, ахлоқи ирфониро тарғибу ташвиқ кардааст, ки ба солиқони роҳи ҳақ нигаронида шудааст. Ба андешаи шоир, агар ба солиқони роҳи тариқат тавассути хоксориву фурӯтанӣ тай намудани силсилаи мақомот ва

омода шудан ба кашфи маърифати илоҳӣ муясар гардад, пас фурӯтанӣ ва хоксорӣ ба ҳар як шахс имконияти фарқ карда тавонистани некӣ аз бадӣ ва мусбӣ аз манфиро муҳайё месозад.

Мутафаккири бузург сифати хоксориро бо дигар хислатҳои ахлоқӣ, ба монанди қаноату тамкинӣ ва сабру таҳаммул дар пайвастагӣ ва алоқамандӣ медонист. Бинобар ин, ӯ дар ҳар як инсон тарбия ва парвариш намудани фурутаниву хоксорӣ, қаноатпешагиву сабурӣ барин хислатҳои ахлоқи неки инсониро шарт ва зарур ҳисобидааст.

Мирзо Абдулқодири Бедил талош ба он кардааст, ки то ҳадди имкон дар осори хеш маҳз ҳамон роҳҳо, тарзу усул ва воситаҳоеро ба хонанда пешкаш намояд, ки дар одамон ташаккул ва такомул додани ҳисси дӯстиву рафоқат, меҳру муҳаббат ва раҳму шафқат нисбат ба якдигар осон гардад.

Мирзо Абдулқодири Бедил ҷонибдори чунин ақида буд, ки дар ҷомеа ҳар як дин, мазҳаб ва табақаҳои иҷтимоӣ мақом ва мавқеи ба худ хос дорад. Дар ин радиф, ӯ таъкид менамояд, ки намояндагони як дин, мазҳаб ва табақа бояд ҳуқуқҳо, озодӣ ва эҳтироми дину мазҳаб ва табақаҳои дигарро риоя намоянд.

Шоири бузургу ширинкалом, маҳз аз диди ин андеша масъалаи меҳру муҳаббат ба инсон, дӯстиву рафоқат, садоқат, муносибати бародарона, ҳурмату эҳтироми якдигарии одамонро дар раванди ташаккул ва рушди инсонӣ комил дар мадди назари аввал гузошта, ба он кӯшидааст, ки роҳҳо ва тарзу усули бою ганӣ гардонидани ҷаҳони маънавӣ-ахлоқии инсонро тавсия дода, ҳар як фардро ба он раҳнамоӣ намояд то ин ки дар зиндагӣ масъалаҳои маънавӣ, ахлоқӣ ва иҷтимоиро мустақилона ҳаллу фасл намоянд.

Мутафаккири барҷаста, дар осори худ ба масъалаи сифатҳои ахлоқи неки инсонӣ, ба монанди ҳалимӣ, нармӣ, ботамкинӣ ва сабру таҳаммул тавачҷуҳи махсус зоҳир намуда, таъкид карда буд, ки риояи ин сифатҳо дар андеша, гуфтор ва рафтори одамон боиси беҳтар гардидани муносибати байни онҳо гашта, сулҳу салоҳ, тинчию оромӣ ва пайдорию устувории пояҳои давлатро таъмин менамояд.

Мирзо Абдулқодири Бедил, дар эҷодиёти хеш дар баробари дигар хислатҳои муҳимми маънавӣ-ахлоқӣ ба масъалаи ваҳдат, тифоқӣ ва якдилӣ тавачҷуҳи хоса зоҳир намудааст. Шоири ширинкалом, дар ҳалли масъалаи мазкур ба он кӯшидааст, ки дар эҷодиёти худ тавассути инсондӯстӣ, башардӯстӣ, ватанхоҳӣ, дӯстӣ, рафоқат, муносибат ва муоширати хуби инсонӣ, намояндагони дину мазҳаб ва қавму миллатҳои гуногунро ба ҳамкорӣ, боварӣ, баробариву бародарӣ, ваҳдат, тифоқӣ ва якдилӣ даъват намояд.

Ба андешаи мутафаккир, маҳз бо шарофати ба ваҳдату якдилӣ ва ягонагӣ омадани халқ, дар ҷомеа сулҳу салоҳ, оромиву осудагӣ ҳукмфармо шуда, дар ҳама соҳаҳои ҳаёти ҷомеа пешравию тараққӣ мушоҳида гашта, рӯ ба рушду

ривоч мениҳад. Ба қавли шоир, ваҳдат, ягонагӣ ва якдилӣ барои ҳар як инсон ҳамчун об барои моҳӣ муҳим ва зарур аст.

Мирзо Абдулқодири Бедил мардумро ба он даъват кардааст, ки дар зиндагӣ ростгӯву росткор ва ҳақиқатчӯю ҳақиқатпараст бошанд, зеро ки осмонро шамъи бисоташ ростию озодагонро мақсадаш ростӣ мебошад, таъкид кардааст шоири шаҳир. Ба андешаи ӯ, ҳар як нафар дар давоми ҳаёташ бояд ҳамеша ростгӯ, ростқавл, росткор ва ҳақиқатчӯву ҳақиқатпараст бошад.

Таълимоти педагогии Мирзо Абдулқодири Бедил моро ба чунин хулоса водор месозад, ки кулли низоми таълиму тарбия бояд роҳу равиш, шаклҳо, тарзу усул ва воситаҳои нави ба воя расонидани инсонро (шахс)-ро ҷустуҷӯ намояд, ки ӯ бо хислатҳои маънавий-ахлоқии худ, ба монанди инсонпарварӣ, башардӯстӣ, ватанхоҳӣ, меҳнатдӯстӣ, ифтихори миллӣ, зебоипарастӣ, ростиву росткорӣ, ҳақиқату ҳақиқатпарастӣ, худшиносиву худогоҳӣ ва дигар сифатҳои ахлоқи волои инсонияш намунаи ғаъоли бунёдкору созандаи ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ фарҳангии ҷомеа буда, ҳамқадаму ҳамоҳанги замони муосир бошад.

Дар асоси нақша ва барномаи таҳқиқотӣ бинобар сабаби он ки мавзӯи «Ҳаёт ва эҷодиёти Мирзо Абдулқодири Бедил» тибқи «Барномаи таълими адабиёти тоҷик дар синфҳои V-XI», ки бо қарори мушовараи Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷоп тавсия дода шудааст, (Душанбе, 2007) мавзӯи мазкур дар синфи 10-ум омӯхта мешавад.

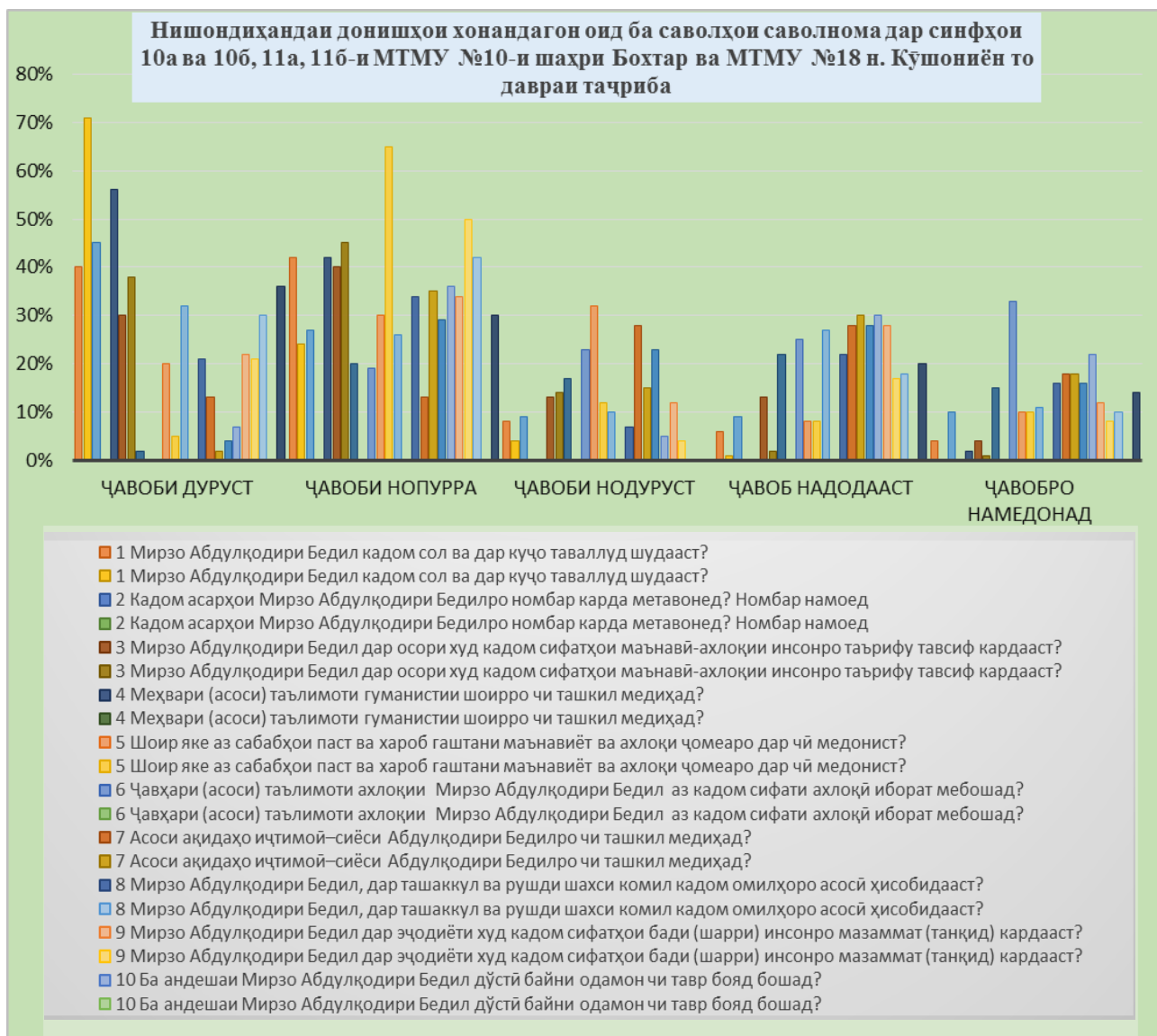
Бинобар ин, мо бо мақсади муайян намудани дараҷа ва сатҳи фаҳмиш ва маълумоти хонандагони синфҳои 10-уми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №№9, 10, 12-и шаҳри Бохтар ва №№18, 26, 35-и ноҳияи Кӯшонӣни вилояти Хатлон оид ба масъалаи таҳқиқшаванда озмоиш ташкил карда гузаронидем. Қабл аз гузаронидани таҳқиқот нақша ва барномаи махсус оид ба мавзӯи «Ҳаёт ва эҷодиёти Мирзо Абдулқодири Бедил» тартиб дода шуд.

Дар раванди таҳқиқот ва гузаронидани таҷриба мо МТМУ №10-и шаҳри Бохтар ва МТМУ №18-и ноҳияи Кӯшонӣн дар маҷмуъ 8 синфро интихоб намудем. Ин кор ба он хотир роҳандозӣ карда шуд, ки шумораи хонандагон (100 нафар аз ҳар як мактаб) ҷамъ 200 нафарро ташкил намуданд.

Ҷадвали 1. Нишондиҳандаи донишҳои хонандагон оид ба саволҳои саволнома дар синфҳои 10^а ва 10^б, 11^а, 11^б-и МТМУ №10-и шаҳри Бохтар ва МТМУ №18 н. Кӯшонӣн то давраи таҷриба

№	Саволҳо	Ҷавоби дуруст	Ҷавоби нопурра	Ҷавоби нодуруст	Ҷавоб наододааст	Ҷавобро наamedонад
1	Мирзо Абдулқодири Бедил кадом сол ва дар кучо таваллуд шудааст?	40 %	42 %	8 %	6 %	4 %
		71 %	24 %	4%	1 %	0 %

2	Кадам асарҳои Мирзо Абдулқодири Бедилро номбар карда метавонед? Номбар намоед	45% 56%	27% 42%	9% 0%	9% 0%	10% 2%
3	Мирзо Абдулқодири Бедил дар осори худ кадом сифатҳои маънавий-ахлоқии инсонро таърифу тавсиф кардааст?	30% 38%	40% 45%	13% 14%	13% 2%	4% 1%
4	Меҳвари (асоси) таълимоти гуманистии шоирро чи ташкил медиҳад?	2% 0%	20% 19%	17% 23%	22% 25%	15% 33%
5	Шоир яке аз сабабҳои паст ва хароб гаштани маънавиёт ва ахлоқи ҷомеаро дар чӣ медонист?	20% 5%	30% 65%	32% 12%	8% 8%	10% 10%
6	Чавҳари (асоси) таълимоти ахлоқии Мирзо Абдулқодири Бедил аз кадом сифати ахлоқӣ иборат мебошад?	32% 21%	26% 34%	10% 7%	27% 22%	11% 16%
7	Асоси ақидаҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ Абдулқодири Бедилро чи ташкил медиҳад?	13% 2%	13% 35%	28% 15%	28% 30%	18% 18%
8	Мирзо Абдулқодири Бедил, дар ташаккул ва рушди шахси комил кадом омилҳоро асосӣ ҳисобидааст?	4% 7%	29% 36%	23% 5%	28% 30%	16% 22%
9	Мирзо Абдулқодири Бедил дар эҷодиёти худ кадом сифатҳои бади (шарри) инсонро мазаммат (танқид) кардааст?	22% 21%	34% 50%	12% 4%	28% 17%	12% 8%
10	Ба андешаи Мирзо Абдулқодири Бедил дӯстӣ байни одамон чи тавр бояд бошад?	30% 36%	42% 30%	0% 0%	18% 20%	10% 14%

Диаграммаи 1. Нишондиҳандаи донишҳои хонандагон оид ба саволҳои саволнома дар синфҳои 10^а ва 10^б, 11^а, 11^б-и МТМУ №10-и шаҳри Бохтар ва МТМУ №18 н. Қӯшониён то давраи таҷриба

Омӯзиш ва таҳлили барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ ва таҷрибаи гузаронидашуда далолат аз он медиҳад, ки барои ташаккул ва рушди сифатҳои маънавий-ахлоқии хонандагони синфҳои (X-XI) имконияти фаровон ва маводҳои зарурӣ зиёд мебошад. Аммо бо вучуд будани маводи фаровон оид ба тарбияи маънавий-ахлоқӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар шароити ҷомеаи муосир ба таври шояду бояд таваччуҳи зарурӣ дода намешавад. Ҳол он ки дар раванди ҷаҳонишавӣ ва бархурди тамаддунҳо, муҳолифат ва харобшавию шикастани арзишҳои маънавиёт ва ахлоқи инсонӣ маҳз мактаб бояд диққати асосиро баҳри ҳалли масъалаи мазкур равона намояд.

Таҳлил ва таҳқиқоти олимони ҷумҳурӣ оид ба тарбияи маънавий-ахлоқии хонандагони синфҳои болоӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки масъалаи мазкур дар МТМУ то ба имрӯз то ба охир таҳлилу таҳқиқи худро наёфтааст. Ҳол он ки дар

мактаб маҳз омӯзгор қодир аст, ки сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагонро дар раванди таълими ҳаёт ва эҷодиёти адибону мутафаккирони тоҷику форс дар ниҳоди хонандагон рушд диҳад. Маҳз омӯзгорон дар рафти таълиму тарбияи ҳаёт ва эҷодиёти шоирон, нависандагон ва дигар донишмандон ҷаҳони маънавии хонандагонро бою ғанӣ гардонида, сифатҳои ахлоқии аз худ намудаи онҳоро ба ҳаёти реалӣ тавому омешиш медиҳанд.

Бо мақсади муҳайё намудани шароити мусоид ва дуруст баҳо додани сатҳу сифати дониш ва фаҳмиши хонандагони синфҳои болоӣ (синфи 10) зарурият пеш омад, ки амсилаи омода намудани хонандагонро оид ба тарбияи маънавӣ-ахлоқии онҳо тартиб дода шуд. Амсила дар асоси сифатҳои маънавӣ-ахлоқӣ барои омода шудани хонандагон ба меъёрҳои талаботи санҷиши гузаронидашавандаро ба хуби дарк намуда, худро ба масъалаи мазкур омода созанд. (диссер. Чадвали 3).

Дар марҳилаи аввали таҳқиқот, нақшаҳо ва барномаҳои таълимӣ мавриди таҳлили ҳамаҷониба қарор дода шуд. Вазъи омӯзиш ва корбурди масъалаи мазкур дар асоси ақидаҳои педагогии Мирзо Абдулқодири Бедил ба анҷом расонида шуд. Ҳолати омӯзиш ва таҳлили мавзӯ дар марҳилаи мазкур ба пуррагӣ таҳқиқ гардида, норасои ва камбудии ҷойдошта муайян карда шуд. Таҳлил ва таҳқиқи мавзӯ аз он шоҳиди медиҳад, ки ба талаботи ҷомеаи муосир оид ба тарбияи сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои болоиро ба пуррагӣ қаноатманд карда наметавонад. (дисс. саҳ. 165).

Дар марҳилаи дуюми таҳқиқот, вобаста ба нақша ва барномаи таълимии тартибдодашуда, ба мо лозим омад, ки як қатор корҳои барои ташкил карда гузаронидани таҳқиқот ва санҷиш ба сомон расонем. Нақшаи коркарди ҷорабиниҳо аз 6 банд иборат буда, аз муайян намудани шаклҳо, роҳҳо, тарзу усул ва воситаҳои ҷорабиниҳои таълиму тарбиявӣ оид ба мавзӯи баррасишаванда, ба низом даровардани асарҳои насрию назмии шоир, омода намудани омӯзгорони фанӣ, роҳбарони синф, таҳлили асарҳои Мирзо Абдулқодири Бедил ва ғайра иборат мебошад.

Дар марҳилаи сеюми таҳқиқот, корҳои таҷрибавӣ-санҷиши ташкил карда гузаронида шуда, як қатор (6 вазифа) оид ба масъалаи таҳқиқот иҷро карда шуданд. (дисс. саҳ. 168).

Дар марҳилаи мазкур, масъалаи зерин ба монанди натиҷаҳои таҳқиқот дар гуруҳҳои (синфҳои) таҷрибавӣ ва назоратӣ муайян карда шуда, сатҳу сифати дониш, маълумот, дарк ва фаҳмиши маънавӣ-ахлоқии хонандагон, таҳлили сатҳу сифати омодагӣ ва донишандӯзии хонандагон, натиҷаҳои бадастрасида оид ба таҷрибаи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои болоӣ дар асоси ақидаҳои шоир ба воситаи машғулиятҳои назариявӣ, маҳфилҳо, машваратҳо

чорабиниҳои тарбиявии синфӣ, беруназсинфӣ ва ба монанди инҳо мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор дода шуданд. (Дис. сах. 170).

Ҳамин тавр, корҳои таҷрибавие, ки дар синфҳои 10-МТМУ№10-и шаҳри Бохтар ва МТМУ№18-и ноҳияи Кӯшонӣ ташкил карда гузаронида шуданд ба мо имкон додаанд, ки ба хулосаи зерин биёем:

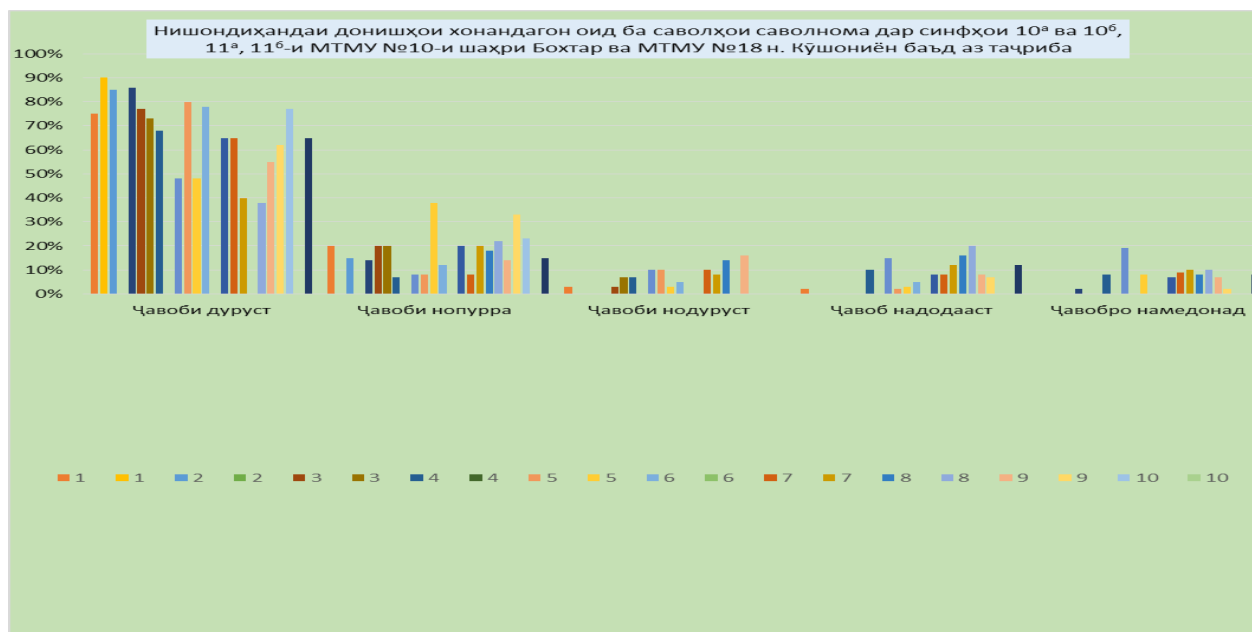
Таҷриба ва машғулиятҳои таълимию чорабиниҳои тарбиявие, ки дар МТМУ№10-и шаҳри Бохтар ва МТМУ№18-и ноҳияи Кӯшонӣ дар синфҳои болоӣ (синфҳои 10, ҷамъ 200 нафар) ташкил карда гузаронида шуд, нишон медиҳад, ки на ҳамаи хонандагон дар омӯзиш ва аз худ намудани дониш хусусан «Барномаи таълими адабиёти тоҷик дар синфҳои V-XI» ба таври бояду шояд муносибат менамоянд.

Аз ҷамъбасти натиҷаҳои ҷавобҳои хонандагони синфҳои болоӣ (синфҳои X-XI) ба саволҳои дар саволнома пешниҳодшуда чунин бармеояд, ки онҳо дар ҷавоб додани саволҳои дорои сифати таҳлилий ва аналитикибуда мушкилии зиёд мекашанд. Ҳамаи ин аз он шаҳодат медиҳад, ки хонандагони синфҳои болоӣ (синфҳои X-XI) дар андеша, фикр, таҳлил ва тафаккур кардани масъала мустақил нестанд. Ин ҳолат аз омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ тақозои онро дорад, ки ба ин масъала тавачҷуҳи ҷиддӣ ва бештар диҳанд.

Ҷадвали 2. Нишондиҳандаи донишҳои хонандагон оид ба саволҳои саволнома дар синфҳои 10^а ва 10^б, 11^а, 11^б-и МТМУ №10-и шаҳри Бохтар ва МТМУ №18 н. Кӯшонӣ баъд аз таҷриба

№	Саволҳо	Ҷавоби дуруст	Ҷавоби нопурра	Ҷавоби нодуруст	Ҷавоб надодааст	Ҷавобро наметоданд
1	Мирзо Абдулқодири Бедил кадом сол ва дар кучо таваллуд шудааст?	75 % 90 %	20 % 0 %	3 % 0 %	2 % 0 %	0 % 0 %
2	Қадам асарҳои Мирзо Абдулқодири Бедилро номбар карда метавонед? Номбар намоед	85% 86%	15 % 14 %	0 % 0 %	0 % 0 %	0 % 2 %
3	Мирзо Абдулқодири Бедил дар осори худ кадом сифатҳои маънавий-ахлоқии инсонро таърифу тавсиф кардааст?	77 % 73 %	20 % 20 %	3 % 7%	0 % 0 %	0 % 0 %
4	Меҳвари (асоси) таълимоти гуманистии шоирро чи ташкил медиҳад?	68 % 48 %	7 % 8 %	7% 10 %	10 % 15 %	8 % 19 %

5	Шоир яке аз сабабҳои паст ва хароб гаштани маънавиёт ва ахлоқи чомеаро дар чӣ медонист?	80 % 48 %	8 % 38 %	10 % 3 %	2 % 3 %	0 % 8 %
6	Чавҳари (асоси) таълимоти ахлоқи Мирзо Абдулқодирӣ Бедил аз кадом сифати ахлоқӣ иборат мебошад?	78 % 65 %	12 % 20 %	5 % 0 %	5 % 8 %	0 % 7 %
7	Асоси ақидаҳои иҷтимоӣ-сиёсии Абдулқодирӣ Бедилро чи ташкил медиҳад?	65 % 40 %	8 % 20 %	10 % 8 %	8 % 12 %	9 % 10 %
8	Мирзо Абдулқодирӣ Бедил, дар ташаккул ва рушди шахси комил кадом омилҳоро асосӣ ҳисобидоаст?	44 % 38 %	18 % 22 %	14 % 0 %	16 % 20 %	8 % 10 %
9	Мирзо Абдулқодирӣ Бедил дар эҷодиёти худ кадом сифатҳои бади (шарри) инсонро мазаммат (танқид) кардааст?	55 % 62 %	14 % 33 %	16 % 0 %	8 % 7 %	7 % 2 %
10	Ба андешаи Мирзо Абдулқодирӣ Бедил дӯстӣ байни одамон чи тавр бояд бошад?	77 % 65 %	23 % 15 %	0 % 0 %	0 % 12 %	0 % 8 %

- 1 Мирзо Абдулқодири Бедил кадом сол ва дар кучо таваллуд шудааст?
- 1 Мирзо Абдулқодири Бедил кадом сол ва дар кучо таваллуд шудааст?
- 2 Кадам асарҳои Мирзо Абдулқодири Бедилро номбар карда метавонед? Номбар намоед
- 2 Кадам асарҳои Мирзо Абдулқодири Бедилро номбар карда метавонед? Номбар намоед
- 3 Мирзо Абдулқодири Бедил дар осори худ кадом сифатҳои маънавӣ-ахлоқии инсонро таърифӣ тавсиф кардааст?
- 3 Мирзо Абдулқодири Бедил дар осори худ кадом сифатҳои маънавӣ-ахлоқии инсонро таърифӣ тавсиф кардааст?
- 4 Меҳвари (асоси) таълимоти гуманистии шоирро чи ташкил медиҳад?
- 4 Меҳвари (асоси) таълимоти гуманистии шоирро чи ташкил медиҳад?
- 5 Шоир яке аз сабабҳои паст ва хароб гаштани маънавиёт ва ахлоқи ҷомеа дар ҷи медонист?
- 5 Шоир яке аз сабабҳои паст ва хароб гаштани маънавиёт ва ахлоқи ҷомеа дар ҷи медонист?
- 6 Чавҳари (асоси) таълимоти ахлоқии Мирзо Абдулқодири Бедил аз кадом сифати ахлоқӣ иборат мебошад?
- 6 Чавҳари (асоси) таълимоти ахлоқии Мирзо Абдулқодири Бедил аз кадом сифати ахлоқӣ иборат мебошад?
- 7 Асоси ақидаҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ Абдулқодири Бедилро чи ташкил медиҳад?
- 7 Асоси ақидаҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ Абдулқодири Бедилро чи ташкил медиҳад?
- 8 Мирзо Абдулқодири Бедил, дар ташаккул ва рушди шахси комил кадом омилҳоро асосӣ ҳисобидааст?
- 8 Мирзо Абдулқодири Бедил, дар ташаккул ва рушди шахси комил кадом омилҳоро асосӣ ҳисобидааст?
- 9 Мирзо Абдулқодири Бедил дар эҷодиёти худ кадом сифатҳои бади (шарри) инсонро мазаммат (танқид) кардааст?
- 9 Мирзо Абдулқодири Бедил дар эҷодиёти худ кадом сифатҳои бади (шарри) инсонро мазаммат (танқид) кардааст?
- 10 Ба андешаи Мирзо Абдулқодири Бедил дӯстӣ байни одамон чи тавр бояд бошад?
- 10 Ба андешаи Мирзо Абдулқодири Бедил дӯстӣ байни одамон чи тавр бояд бошад?

Диаграммаи 2. Нишондиҳандаи донишҳои хонандагон оид ба саволҳои саволнома дар синфҳои 10^а ва 10^б, 11^а, 11^б-и МТМУ №10-и шаҳри Бохтар ва МТМУ №18 н. Кӯшонӣён баъд аз таҷриба

Дар шароити ҷомеаи муосир омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар раванди таълими фанни «Адабиёти тоҷик» хусусан мавзӯҳои аҳвол ва осори мутафаккирони форсу тоҷик, ки сарупо аз панду ахлоқ ва адаб бою ғанӣ аст, барои баланд бардоштани сифати таълиму тарбияи хонандагон, ба вижа хислатҳои маънавию ахлоқии онҳо пурсамар истифода намекунанд. Ҳол он ки барои дар сифати баланд ва дар амал татбиқ намудани ин масъала барои ин тамоми шароитҳо ва имкониятҳо муҳайё сохта шудаанд.

Таҳлилҳо ва таҷриба шаҳодат аз он медиҳад, ки дар шароити ҷомеаи муосир нисбат масъалаи таълиму тарбияи насли ҷавон, аз ҷумла тарбияи маънавӣ-ахлоқии онҳо зимни омӯзиши аҳвол ва осори мутафаккирони бузурги гузаштаи тоҷику форс ба таври зарурӣ дар амал татбиқ намудани он тавачҷух зоҳир карда нашуда истодааст. Бинобар ин, ба омӯзгорон, роҳбарони синф, падару модарон ва аҳли ҷомеа лозим аст, ки тамоми кӯшиши худро барои баланд бардоштани сатҳу сифати таълиму тарбияи хонандагон, хусусан ташаккул ва рушди фазилатҳои маънавӣ ва ахлоқи неки инсонӣ равона созанд.

Таҷриба ва таҳлилҳо нишон додаанд, ки агар омӯзгорон ва роҳбарони синфи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ машғулиятҳои таълимӣ ва ҷорабиниҳои тарбиявиро дар сатҳи баланд ташкил карда гузаронанд, бо итминони комил гуфтан мумкин аст, ки раванди таълиму тарбия, аз ҷумла тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагон сифатан ранги дигар гирифта, ба талаботи ҷомеаи муосир ҷавобгӯ мешавад.

ХУЛОСАҲО

1. Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия:

Омӯзиш, таҳлил ва таҳқиқи осори илмӣ, адабӣ ва педагогии Мирзо Абдулқодир Бедил ба мо имкон дод, ки хулосаи зеринро пешниҳод намоем:

1. Таҳлил ва таҳқиқи осори илмӣ, адабӣ ва педагогии психологии мутафаккирони бузурги гузаштаи халқи тоҷик дар ташаккул ва рушди фазилатҳои ахлоқи неки инсонӣ ва бою ғанӣ гардонидани ҷаҳони маънавии наслҳои ояндаи ҷомеа шароити мусоид ва имкониятҳои заруриро фароҳам овардаанд [4-М].

2. Дар нимаи дуюми асри XVII ва ибтидои асри XVIII дар Ҳиндустон вазъи сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ тезу тунд ва муташанниҷ гашта, халқи оддӣ дар зери зулму золимӣ ва қатлу ғорат қарор гирифта буд [7-М].

3. Дар бораи мутафаккирони Ҳиндустони тоисломӣ то замони мо маълумоти хеле кам омада расида бошад ҳам, аммо онҳо ба мушаххас ва дақиқ будани афкори худ, гуногунии ғояву андешаҳои моро дар ҳайрат мегузоранд. Зеро ҳамаи ин, дар ташаккул ва рушди афкори педагогӣ нақши назарраси худро боқи мондааст. Кишвари Ҳиндустон яке аз он давлатҳои муқаддами Шарқ ба ҳисоб меравад, ки маданият ва фарҳанги худро бо тамоюлҳои муосир нигоҳ доштааст [4-М], [7-М], [10-М].

4. Дини ислом ба рушди маънавиёт ва фарҳангу маданияти ҷомеаи Ҳиндустон таъсири хеле калон расонида, ба эҳёи ҷараёнҳои гуногун, аз ҷумла тасаввуфӣ мусоидат кардааст. Дар рушди фарҳанг ва маданият таъсири байниҳамдигарии ҳиндия ва ислом яке аз омилҳои асосӣ ба ҳисоб мерафт. Дар кӯшишҳои якҷоя қардан ва синтези маданияти ҳиндӣ-мусулмонӣ «Ибодатхона» ва «Мактабхона»-и мусулмонӣ нақши бениҳоят муҳим бозиданд. Муассисаҳои номбурда, дар оштидиҳии пайравони динҳои ҳиндия ва ислом, дар рушди афкори ҷомеа, илму адабиёт ва фарҳангу маданияти халқҳои, ки дар ин кишвар умр ба сар мебарданд, мақом ва нақши бузург бозиданд [3-М], [4-М], [10-М].

5. Муҳити илмӣ, адабӣ, фарҳангӣ ва маънавий-ахлоқии нимаи дуюми асри XVII ва ибтидои асри XVIII дар Ҳиндустон, дар умум, ба ҳаёти халқи ин кишвар таъсири калон расонида, ба ҳамаи монеаҳои нобасомониҳо нигоҳ накарда, барои ташаккул ва рушди илм, адаб, фарҳанг ва маънавиёту ахлоқи ҷомеа имконият ва шароитҳои мусоид фароҳам овардааст [4-М], [7-М], [8-М].

6. Вазъи илмӣ, адабӣ, фарҳангӣ ва маънавию ахлоқие, ки дар давраи нимаи дуюми асри XVII ва ибтидои асри XVIII дар ҳаёти Ҳиндустон ба вуқӯъ пайваста буд ба ҷаҳонбинӣ ва фикру андешаҳои Мирзо Бедил бетаъсир намонд. Дар ин давра, як қатор асарҳои илмӣ адабӣ ва ҳаммосии ҳиндӣ, ба монанди эпоси ҳиндӣ «Махабхарата» ба забони форсӣ ва баръакс асарҳои форсӣ ба забони ҳиндӣ тарҷума карда шуданд, ки дар тарбияи насли ҷавон аҳамияти

бузург дошта, мардумро ба ваҳдат, якдигарфаҳмӣ ва ягонагӣ даъват мекард [4-М], [7-М], [8-М].

7. Абдулқодири Бедил дар таълимоти маънавӣ-ахлоқии худ ҳамон фазилатҳои ахлоқи неки инсониро мавриди таҳлил қарор додааст, ки ба андешаи ӯ, маҳз ҳамин хислатҳои ахлоқӣ инсонро метавонад то ба дараҷаи камолот парвариш карда, ба воя расонад. Ба андешаи шоир, ҳар як инсон, дар навбати аввал, бояд моҳияти ахлоқи ҳамидаро ба хубӣ дарк карда, тибқи талаботи он муносибат, гуфтор ва рафтори худро дар зиндагии ҳаррӯзааш ба роҳ монад [1-М], [2-М], [3-М], [5-М], [6-М], [9-М], [10-М].

8. Бояд тазаккур дод, ки ба масъалаи аҳвол ва осори Мирзо Абдулқодири Бедил солиёни зиёд олимон ва адибони кишварҳои хориҷи дуру наздик, ба монанди мамлакатҳои Осӣи Миёна, Ғарб, Афғонистон, Ҳиндустон, Эрон ва ғайра таваччуҳи хоса зоҳир менамоянд. Дар ин кишварҳо мактабҳо ва марказҳои махсуси «Бедилхонӣ», «Бедилшиносӣ» ва дигар доираҳои адабӣ, фалсафӣ ва фарҳангӣ фаъолият менамоянд [4-М], [7-М], [8-М].

9. Мирзо Абдулқодири Бедил дар эҷодиёти худ аз диди замона вазъияти тезутунд ва зиддиятҳои динию мазҳабиро дар муносибатҳои байни табақаҳои ҷомеаи Ҳиндустон мавриди таҳлил қарор дода, мардумро ба некиву накукорӣ ва эҳтироми мақому манзалати инсон даъват кардааст. Аҳамият ва зарурати андешаҳои маънавӣ-ахлоқии шоири бузург бевосита дар он аён мегардад, ки ба хонанда роҳу равиш ва тарзу усули нисбат ба инсон некро будану ба қадру қимати ӯ расиданро муайян намояд [4-М], [7-М], [8-М].

10. Мирзо Абдулқодири Бедил фазилатҳои ахлоқи волои инсонӣ, ба монанди инсондӯстӣ, ватандорӣ, дӯстиву рафоқат, сидқу вафо, сабру таҳаммул, саховатмандиву ҳимматбаландӣ, ваҳдату якдилӣ ва ғайраро дар асарҳои худ мавриди баррасӣ қарор дода, ин сифатҳоро гарави пойдорӣ, сулҳу оромии ҷомеа, яке аз омилҳои бақоияти насли инсон ва умдатарин меъёрҳои одаму одамият ҳисобидааст [5-М], [9-М].

11. Абдулқодири Бедил фикру зикр, гуфтору рафтор ва муносибати ростиву росткорӣ ва ҳақиқатҷӯию ҳақиқатпарастиро аз ҳама дигар қорҳои дар зиндагии инсон буда, боло ва муҳим донистааст. Ӯ роҳҳо ва тарзу усули ба ростиву росткорӣ ва ҳақиқатҷӯию ҳақиқатпарастиро таҳлил намуда, ба хулосае меояд, ки ҳар як нафар дар давоми зиндагӣ ростиву ҳақиқатро ба таври худ мефаҳмаду меҷӯяд ва ба роҳу равиш ва тарзу усули ба худ хос ба он наздик мешавад. Бинобар ин, ӯ ба ҳар як шахс тавсия медиҳад, ки ростиву ҳақиқатро аз лиҳози ақлу хирад, фаҳму фаросат ва илму дониши худ бояд ҷустуҷӯ намояд [3-М], [6-М].

12. Дар шароити рушди ҷомеаи муосир, хусусан дар раванди ҷаҳонишавии соҳаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва маънавӣ-ахлоқӣ, ҷомеаи башарӣ ба монесаҳое рӯ ба рӯ гаштааст, ки андешаҳои педагогии мутафаккирони

бузурги гузаштаи халқи тоҷик, аз ҷумла Мирзо Абдулқодири Бедил, метавонад дар тарбияи насли наврас ва умуман бою ғанӣ гардонидани ҷаҳони маънавӣ, ташаккул ва рушди фазилатҳои ахлоқӣ неки халқҳои гуногуни кишварҳои Шарқ ҳамчун маҳзани панду ахлоқ ва сарчашмаи илму маърифат хидмат намояд [1-М], [2-М], [9-М].

13. Ҷамъбасти натиҷаҳои ҷавобҳои хонандагони синфҳои болои (синфҳои X-XI) ба саволҳои дар саволнома пешниҳодшуда аз он шаҳодат медиҳад, ки хонандагон дар андеша, фикр, таҳлил ва тафаккур қардани масъала дар шакли пурра мустақил нестанд. Бинобар ин, ин ҳолат аз омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ тақозои онро дорад, ки ба ин масъала тавачҷуҳи ҷиддӣ ва бештар диҳанд [8-М], [11-М].

14. Аз таҳлилҳо ва таҷрибаҳои гузаронидашуда чунин бармеояд, ки дар шароити ҷомеаи муосир нисбати масъалаи таълиму тарбияи насли ҷавон, аз ҷумла тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ онҳо зимни омӯзиши аҳвол ва осори мутафаккирони бузурги гузаштаи тоҷикӣ форс ба таври зарурӣ дар амал татбиқ намудани он тавачҷуҳ зоҳир қарда нашуда истодааст. Аз ин рӯ, ба омӯзгорон роҳбарони синф, падару модарон ва аҳли ҷомеа лозим аст, ки тамоми кӯшишу ғайрати худро баҳри баланд бардоштани сатҳу сифати таълиму тарбияи хонандагон, бавижа ташаккул ва рушди фазилатҳои ахлоқӣ ҳамидаи инсонӣ ва бою ғанӣ гардонидани ҷаҳони маънавии онҳо равона созанд [1-М], [3-М], [5-М], [11-М].

15. Чи тавре аз таҷриба аён мегардад, агар омӯзгорон ва роҳбарони синфи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ машғулиятҳои таълимӣ ва ҷорабиниҳои тарбиявиро дар сатҳи баланд ташкил қарда гузарониданд, бо итминони қомил гуфтан мумкин аст, ки раванди таълиму тарбия аз ҷумла тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ хонандагони синфҳои болои сифатан ранги дигар гирифта, ба талаботи ҷомеаи муосир ҷавобгӯ мешавад [2-М], [8-М], [10-М].

2. Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

Бо мақсади бештар намудани сифати раванди тарбияи насли наврас амалӣ намудани тавсияҳои зеринро муҳим мешуморем:

1. Бо мақсади тарғибу ташвиқ намудани аҳвол ва осори Мирзо Абдулқодири Бедил филми бадеӣ ва ҳуҷҷати ба навор гирифта шавад [4-М], [7-М].

2. Дар фанни «Педагогика», қисматҳои «Назария ва мундариҷаи тарбия», «Методикаи қорҳои тарбиявӣ дар мактаб» масъалаи омӯзиши осори Мирзо Абдулқодири Бедилро, вобаста ба мавзӯи тарбияи ахлоқӣ-маънавии хонандагон ҷой додан ба манфиати қор мебошад [1-М], [2-М], [3-М], [4-М], [6-М], [8-М], [9-М], [10-М].

3. Дар донишгоҳҳо, донишкадаҳо, коллеҷҳои омӯзгорӣ, донишкадаҳои тақмили ихтисос оид ба афкори тарбиявӣ, ба вежа оид ба тарбияи ахлоқӣ-

маънавӣ аз нигоҳи Мирзо Абдулқодири Бедил ташкил карда гузаронидани курсҳо ва семинарҳои махсус ба мақсад хеле мувофиқ мебуд [4-М], [7-М].

4. Барои баланд бардоштани сифати соатҳои тарбиявӣ ва дигар ҷорабиниҳои тарбиявӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ оид ба андешаҳои тарбиявии Мирзо Абдулқодири Бедил дастурҳои методӣ тартиб дода, нисбат ба мазмуни ҳар як соати тарбиявӣ ва ҷорабиниҳо коркард кардан ба пешравии кори тарбиявӣ мусоидат мекунанд [9-М], [10-М].

5. Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, коллеҷҳои омӯзгорӣ ва муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ҷумҳурӣ ташкил карда гузаронидани семинарҳо, мизҳои мудаввар, шабнишиниҳо, маҳфилҳо, конференсияи илмӣ-назариявӣ, хонишҳои педагогӣ ва ғайра оид ба ҳаёт ва эҷодиёти Мирзо Абдулқодири Бедил дар амалӣ намудани мақсаду вазифаҳои раванди тарбияи насли наврас ва баланд бардоштани сатҳи маърифатнокии онҳо мусоидат менамуд [1-М], [2-М], [3-М].

6. Айни мудаво ва қобили қабул мебуд, агар дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ихтисосҳои филологияи тоҷик, шарқшиносӣ, рӯзноманигори дошта марказҳо ё маҳфилҳои «Бедилшиносӣ», «Бедилхонӣ» ташкил карда мешуданд [9-М], [10-М].

7. Бамаврид ва қобили қабули мардум мебуд, агар кӯчаҳо, муассисаҳои таълимӣ, фарҳангӣ ва ғайраҳо бо номи мутафаккири бузурги халқи форсу тоҷик Мирзо Абдулқодири Бедил номгузорӣ карда мешуд [4-М], [7-М].

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ ХОЛБОЙЗОДА Ф.Х. (Қурбонов Ф.Х.)

а) Мақолаҳои, ки дар нашрияҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:

[1-М]. **Қурбонов Ф.Х.** Мавзӯи тарбияи зебоӣ ва зебоипарастии инсон дар осори Мирзо Абдулқодири Бедил / Ф.Х. Қурбонов, Қ.С. Абдурахимов // Паёми Донишгоҳи давлатии Қӯрғонтеппа ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. - Қӯрғонтеппа, 2017. - №1/3 (47). - С. 98-102. (ISSN:2663-5534)

[2-М]. **Қурбонов Ф.Х.** Масъалаи тарбияи меҳнатӣ ва омӯзиши касбу ҳунар дар осори Мирзо Абдулқодири Бедил / Ф.Х. Қурбонов // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. - Бохтар, 2018. - №1/1 (51). - С. 119-124. (ISSN:2663-5534)

[3-М]. **Қурбонов Ф.Х.** Масъалаи некиву накӯкорӣ, саховатмандиву ҳимматбаландӣ ва хоксориву фурӯтанӣ дар осори Мирзо Абдулқодири Бедил / Ф.Х. Қурбонов, Қ.С. Абдурахимзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. - Бохтар, 2019. - №1/2 (62). - С. 60-69. (ISSN:2663-5534)

[4-М]. **Қурбонов Ф.Х.** Масъалаи омӯзиши аҳвол, осор ва андешаҳои педагогии Мирзо Абдулқодири Бедил дар асарҳои илмӣ ва таърихӣ / Ф.Х. Қурбонов, Қ.С. Абдурахимзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи

Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. - Бохтар, 2020. - №1/1 (71). - С. 79-84. (ISSN:2663-5534)

[5-М]. **Қурбонов Ф.Х.** Масъалаи адабу ахлоқ, саховатмандиву ҳимматбаландӣ ва хоксориву фурӯтанӣ дар осори Мирзо Абдулқодири Бедил / Ф.Х. Қурбонов, М. Лутфуллозода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. - Бохтар, 2020. - №1/2 (74). - С. 50-58. (ISSN:2663-5534)

[6-М]. **Қурбонов Ф.Х.** Масъалаи ростиву росткорӣ ва ҳақиқату ҳақиқатпарастӣ аз нигоҳи Мирзо Абдулқодири Бедил / Қ.С. Абдурахимзода, Ф.Х. Қурбонов // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. Бохтар, 2020. - №1/3 (77). - С. 59-64. (ISSN:2663-5534)

[7-М]. **Қурбонов Ф.Х.** Муҳити илмӣ фарҳангӣ ва маънавӣ ахлоқии замони Мирзо Абдулқодири Бедил ва таъсири он ба ҷаҳонбинӣ ва афкори педагогии мутафаккир / Ф.Х. Қурбонов, Қ.С. Абдурахимзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. - Бохтар, 2020. - №1/4. - С. 79-86. (ISSN:2663-5534)

[8-М]. **Қурбонов Ф.Х.** Масъалаҳои педагогию иҷтимоӣ дар ғазалиёти Мирзо Абдулқодири Бедил / Ф.Х. Қурбонов, Қ.С. Абдурахимзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. - Бохтар, 2021. - №1/2 (86). - С. 48-51 (ISSN:2663-5534).

[9-М]. **Қурбонов Ф.Х.** Мирзо Абдулқодири Бедил дар боби дӯстиву рафокат, сидку вафо, сабру таҳаммул ва ваҳдату якдилӣ / М. Лутфуллозода Ф.Х. Қурбонов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои педагогӣ. Душанбе 2022. №3. С 289-294. (ISSN: 2474-6847)

[10-М]. **Қурбонов Ф.Х.** Абдулқодири Бедил ва Ҳиндустони асри XVII ва XVIII / Ф.Х. Қурбонов // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ, Бохтар, 2023. - №1/3, қисми 2 (113). - С. 89-92. (ISSN:2663-5534).

б) Мақолаҳо, ки дар дигар нашрияҳо ба таърифи расидаанд:

[11-М] **Қурбонов Ф.Х.** Мирзо Абдулқодири Бедил дар боби мақому манзалати инсон ва фазилатҳои некиву накукорӣ он / Ф.Х. Қурбонов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. Силсилаи илмҳои педагогӣ. Душанбе- 2021. №3-4 (7-8).-С 66-74.

[12-М] **Қурбонов, Ф.Х.** Масъалаи тарбияи ахлоқии инсон адр асарҳои манзуми Мирзо Абдулқодири Бедил [Матн]/ Ф.Х. Қурбонов, Қ.С. Абдурахимзода // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Рушду таҳаввули жанри қасида дар адабиёти форсу тоҷик» бахшида ба бузургдошти ҳақим Носири Хусрав ва 80-солагии доктори илмҳои филологӣ, профессор Икромов Искандар (Бохтар, 21-уми декабри соли 2023) – Бохтар, 2023. – С. 341-345/

[13-М] **Қурбонов, Ф.Х.** Проблема воспитания человечества и человечности в творчестве Мирзо Абдулкадыра Бедила [Текст] / Ф.Х. Қурбонов, Материалы международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы современного образования» (Часть 2). - Душанбе, 2022. - С. 87.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
ГОСУДАРСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ
"БОХТАРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ НОСИРА ХУСРАВА"**

На правах рукописи

**ТДУ.373:891.550
ТКБ 74.00.+83 3 точ
К-93**

ХОЛБОЙЗОДА ФАТХИДДИН ХОЛБОЙ

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ МИРЗО АБДУЛЬКАДЫРА
БЕДИЛА И ИХ РЕАЛИЗАЦИЯ В СТАРШИХ КЛАССАХ
СОВРЕМЕННЫХ ТАДЖИКСКИХ ШКОЛ**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание учёной степени доктора
философии (PhD) - доктора по специальности 6D010301 –
Общая педагогика, история педагогики и образования**

Диссертация выполнена на кафедре педагогики ГОУ «Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава».

Научный руководитель: **Лутфуллозода Махмадулло** - доктор педагогических наук, профессор, академик Академии образования Таджикистана

Официальные оппоненты: **Давлятзода Джамиля** – доктор педагогических наук, доцент, директор Педагогического колледжа города Гиссара

Олимов Тагайбек Шодиевич – кандидат педагогических наук, заведующий общеуниверситетской кафедрой психологии Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни

Ведущая организация: **Дангаринский государственный университет**

Защита состоится **15 февраля 2025** года в 8:00 в заседании диссертационного совета 6D КОА-026 при ГОУ “Худжандский государственный университет имени академика Б. Гафурова” (735700, Республика Таджикистан, Согдийская область, г. Худжанд, проспект Мавлонбекова, 1).

С диссертацией можно ознакомиться в центральной библиотеке ГОУ “Худжандский государственный университет имени Бободжона Гафурова” и на сайте: www.hgu.tj.

Автореферат разослан « _____ » _____ 2025 г.

Учёный секретарь
диссертационного совета, доктор
филологических наук, доцент

Хамроев Н.А.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. После провозглашения независимости Республики Таджикистан и проведения коренных реформ в сфере науки образования в условиях нового таджикского общества особую актуальность приобретают национальные, культурные и духовные ценности, особенно научные, литературные, педагогические и психологические произведения народа и его отдельных великих мыслителей.

Изучение, анализ и исследование педагогической мысли таджикского народа и ценные мысли отдельных великих его мыслителей об обучении и воспитании дают возможность, во - первых, в процессе обучения и воспитания подрастающего поколения учитывать национальные особенности, во – вторых, улучшить качество и эффективность этого процесса, что имеет важное значение для развития современного общества.

Сегодня всему миру известно, что таджикский народ имеет древнюю богатую историю и своим научным, литературным, философским и культурным наследием внёс заметный вклад в сокровищницу мировой науки и культуры. Но история педагогической мысли таджикского народа до сих пор не подвергнута должному исследованию.

В современных условиях общества Республики Таджикистан изучение, анализ и исследование политической, социальной, научной, литературной, философской и педагогической мысли великих предков таджикского народа могут сыграть важную роль в обучении, воспитании и прогрессу современного общества. Их богатое научное, литературное и культурное наследие может иметь важную ценность в обучении и воспитании будущих поколений, единении народа, сохранении мира и спокойствия в стране, устойчивости и укрепления государства и государственности нового таджикского общества.

В формировании научного мировоззрения совершенствовании поведения, развитии нравственных качеств, обогащении духовного мира, обучении и воспитании будущих поколений таджикского народа огромную роль могут сыграть произведения великого мыслителя персидско-таджикской литературы второй половины XVII-начала XVIII вв. Мирзо Абдулькадыра Бедила.

Педагогические взгляды Мирзо Абдулькадыра Бедила обосновывается необходимостью творческого усвоения достижений религиозных, нравственных, философских и социальных идей цивилизации XVII-XVIII вв. в Индии. Они воздействовали на формирование религиозных чувств, совместного создания мироздания, доверия между различными народами.

Мирзо Абдулькадыр Бедиль в своих учениях воспевает силу человеческого ума и мудрости, место человека и его нравственной чистоты, проповедует

передовые идеи своего времени. Мыслитель, воспевая человека, ищет пути и способы его достижения до совершенства.

Педагогические взгляды Мирзо Бедила имеют огромное значение в рамках сотрудничества людей, взаимодействия и обогащения друг друга, прежде всего, с целью определения сотрудничества между культурами индуизма мусульманства. В то же время очень важной является воспитательная концепция Мирзо Бедила в вопросе роли и места человека в мире. По мнению поэта, сохранение мира в обществе считается одним из важных условий формирования совершенного человека.

Взгляды Мирзо Бедила включают в себя не только педагогическую мысль таджикского народа, но и культуру всех народов Востока. Наследие великого мыслителя настолько повлияли на синтез интеллектуальной культуры мусульманства и индуизма, что они глубоко укоренились в литературе, философии и культуре мусульманских народов Центральной Азии, в частности таджиков, узбеков, афганцев, индийцев, покистанцев. Следует отметить, что творчество Мирзо Бедила характеризуется синтезом различных культур.

Актуальность темы исследования ещё заключается в том, что новые политические, экономические и социальные отношения в современном таджикском обществе протекают на основе духовно-нравственных ценностей, базирующихся на исторических традициях. Этот вопрос находит своего отражения в Законе Республики Таджикистан «Об образовании» (2013), «Национальной концепции воспитания в Республики Таджикистан» (2006) и в других действующих нормативно-правовых актах в сфере образования.

Степень изученности научной темы. Изучением жизни и творчества Мирзо Бедила занимались ещё его современники. О жизни и творчестве великого поэта дают сведения Шерхон Лунди в своём произведении «Мир'от-ул-хаём» и Мир Азаматулло Бехабар в своём произведении под названием «Сафинаи бехабар», позже, Гуломали Озод Балгирами представляет информацию о Мирзо Абдулькадыре Бедиле в своём произведении «Сарфи озод».

Следует отметить, что таджикские ученые также уделяли особое внимание жизни и творчеству Мирзо Бедила. В Республике Таджикистан одним из первых исследователей великого поэта стал Садриддин Айни. Он на основе письменных аналогий индийских историографов в своей монографии «Мирзо Абдулькадыр Бедиль» высказывает свои мысли о жизни и творчестве известного поэта и его значении в развитие таджикской литературы.

Подчеркиваем, что после С.Айни теме жизни и творческой деятельности Мирзо Абдулькадыра Бедила посвятили свои труды такие учёные, как Мирзоев А., Хусейнзода Ш., Айни Х.С., Шукуров Ш., Олимов К., Садыкова Н.Н., Гулямов М., Хамидов Б., Рахими Б., Афсахзод А., Тагоймуродов Р.Х. и другие.

Вопросы жизни и творчества Мирзо Абдулькадыра Бедила опубликованы не только в форме отдельных произведений, но и на страницах республиканских газет и журналов, в частности на страницах журналов «Марифат» и «Садои Шарк» (2017, №№2,9); (2019, №5) и другие.

Вопросу жизни, творчества и философских взглядов Мирзо Абдулькадыра Бедила уделяли особое внимание и учёные бывшего Советского Союза. Философские взгляды Мирзо Абдулькадыра Бедила впервые подвергнуты особому исследованию узбекским учёным, академиком И. Муминовым. Он в своём произведении также указывает на существовании диалектических взглядов в творчестве Мирзо Абдулькадыра Бедила.

Известный советский востоковед, академик Э. Бертельс в своих статьях «Бедиль и его учение об эволюции» и «Некоторые заметки о Бедиле», рассматривая некоторые спорные вопросы в произведениях поэта, в частности вопросов о его отношении к теории эволюции, оценивает Мирзо Абдулькадыра Бедила как передового учёного своего времени.

Теме жизни и творчества Мирзо Абдулькадыра Бедила уделяли особое внимание учёные стран ближнего и дальнего зарубежья, как Центральной Азии, Афганистана, Ирана, Индии и др. В этих странах с целью изучения, анализа и исследования жизни и творчества Абдулькадыра Бедила учреждены специальные школы «Бедилхони» и «Бедилшиноси». В Афганистане, Иране, Центральной Азии, в частности в Самарканде, Бухаре, Худжанде, Истаравшане, Кабуле, Герате, Балхе осуществляют свою деятельность литературные, философские круги, научные, литературные и культурные центры.

Наби Ходи в своём произведении «Мирзо Бедиль» наравне с жизнью и творчества Мирзо Бедила уделяет особое внимание и некоторым суфийским газелям и терминологии. Особую научно-литературную ценность имеет книга Мир Мухаммада Осафа Ансори, который перевёл труд А. Мирзоева, изданная в 1351 (1972) году в городе Кабуле. В этом произведении рассматривается жизнь и творчество Мирзо Абдулькадыра Бедила, а также подвергаются анализу все жанры поэзии и прозы великого поэта.

Один из известных учёных Афганистана Салохиддин Сельджуки издал книгу под названием «Накди Бедил», и посвятил ее изучению и исследованию жизни и наследия Мирзо Абдулькадыра Бедила. Упомянутое произведение разделены на определённые темы. В нём комментируются идеи мыслителя о проблемах бытия, восприятия, этики и др. Салохиддин Салчуки на высоком уровне, в полном объёме и достоверным образом комментировал стихи и газели поэта.

Заслуга афганских учёных в исследовании жизни и творчества Мирзо Абдулькадыра Бедила заключается в том, что они под руководством

Халилуллох Халили издали в Кабуле полное собрание сочинений («Куллиёт») поэта в четырёх томах.

Следует отметить, что в последние годы творческой деятельности Мирзо Бедила уделяется внимание и в Иране. В городе Тегеране на основе «Куллиёт» Мирзо Бедила, опубликованного в Кабуле, с некоторыми исправлениями издаётся ПСС поэта в трёх томах с предисловием Парвоза Аббаса Дакани (Мирзо Абдулькадыр Бедиль. Куллиёт. Том первый, 1341, том второй и третий – 1342).

Проблеме индийского стиля в поэзии Мирзо Бедила посвящается книга иранского поэта Мухамада Ризо Шафе Кадкани под названием «Шоири оинахо». В данной книге иранского поэта подвергает анализу проблема биографии и стиля Мирзо Бедила, раскрывается суть его творчества.

В книге, в которой Убайд Софи включил газели Мирзо Абдулькадыра Бедила, приводится предисловие, где исследуется биография поэта. В этом произведении представлены статьи Абдулазиза Поиза и Латифа Пидрома. В них включены вопросы содержательной и жанровой особенности творчества Мирзо Бедила.

Следует отметить, что итальянский учёный Александр Баузани, определяя «индийский стиль» в своей статье «Бедил ба Голиб», подчёркивает, что Мирзо Бедиль сыграл огромную роль в развитии персидской поэзии. Из исследований Александра Баузани становится известно, что он в поэзии поэта не учёл его социальные вопросы, что считается одним из важных вопросов творчества великого мыслителя.

Следует отметить, что диссертации и статьи, посвященные биографии и творчеству Мирзо Абдулькадыра Бедила, имеют литературную и научно-популярную направленность, играют заметную роль в популяризации и презентации мировоззрения и взглядов поэта.

Ценные взгляды Мирзо Бедила о теологии и фикхе (богословном праве) очень актуальны в воспитании юношей и подростков и формировании религиозных чувств, уважении и доверия между представителями различных религий и конфессий, борьбе с насилием и развратом в современном мире.

Педагогические, воспитательные и социальные взгляды Мирзо Бедила включают в себя не только культуру таджикского народа, но и принадлежат всем народам Востока. Великий поэт своим творчеством оказал огромное влияние на синтез интеллектуальной культуры, мусульманского и индийского мировоззрения. Этот синтез глубоко укоренился в философии, литературе, воспитании и психологии мусульманских народов Центральной Азии.

Научные, литературные и исторические источники свидетельствуют о том, что педагогические взгляды Мирзо Абдулькадыра Бедила до сих пор не стали

предметом исследования в Республике Таджикистан и в других странах. Поэтому анализ и исследования педагогической мысли Мирзо Абдулькадыра Бедила и её применение весьма актуальным в условиях современного таджикского общества, имеют высокую научно-исследовательскую ценность.

Связь исследования с научными программами (проектами) и темами.

Диссертационное исследование было проведено в рамках перспективного плана научно-исследовательской работы кафедры педагогики ГОУ Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава по теме исследование педагогической мысли таджикского народа и её применение в учебно-воспитательном процессе на 2020-2025 гг. При разработки темы диссертационного исследования мы опирались на основополагающие положения «Концепции национальной таджикской школы» (1994), «Национальной концепции образования в Республике Таджикистан» (2002) и «Национальной концепции воспитания в Республике Таджикистан» (2006).

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования: изучение, анализ и исследование педагогических взглядов Мирзо Абдулькадыра Бедила, их места и роли в формировании и развитии совершенного человека и пути их применения в воспитании и обучении учащихся старших классов современных средних общеобразовательных учреждений.

Задачи исследования: Для достижения цели предусматривались решения следующих задач:

- поиск, нахождение и анализ исторических, политических, социально-экономических и научно-культурных источников формирования и развития педагогических взглядов Мирзо Абдулькадыра Бедила, показать их влияние на процесс обучения и воспитания, на формирование духовно-нравственных качеств подрастающего поколения и развитие педагогической мысли народов Индии во второй половине XVII - начале XVIII вв;

- изучение, анализ и рассмотрение педагогических и психологических аспектов произведений Мирзо Абдулькадыра Бедила, которые включают в себя процесс формирования и развития нравственных качеств совершенного человека в условиях развития современного общества Республики Таджикистан;

- определение и выявление взаимосвязи учебно-воспитательных взглядов Мирзо Абдулькадыра Бедила с современной практикой, педагогической и психологической науки, разработка путей развития и совершенствования лучших человеческих качеств подрастающего поколения;

- обоснование форм, путей, методов и средств нравственного воспитания совершенного человека на основе педагогического и психологического наследия Мирзо Абдулькадыра Бедила в условиях развития современного общества Республики Таджикистан;

- разработка и рассмотрение методических рекомендаций по использованию воспитательных взглядов Мирзо Абдулькадыра Бедила в процессе воспитания совершенного человека, особенно формирования и развития духовно-нравственных качеств подрастающего поколения.

Объект исследования: Научно-литературное наследие и духовно-нравственные взгляды Мирзо Абдулькадыра Бедила по вопросам обучения и воспитания совершенного человека.

Предмет исследования: Педагогические взгляды Мирзо Абдулькадыра Бедила и их реализация в старших классах современных средних общеобразовательных учреждений.

Гипотеза исследования: Педагогические взгляды Мирзо Абдулькадыра Бедила эффективно реализуются в процессе обучения и воспитания в старших классах общеобразовательных учреждений, если:

-целенаправленное изучение, анализ и исследование педагогических взглядов Мирзо Абдулькадыра Бедила и их уместное использование в учебно-воспитательном процессе, обеспечивают эффективность результатов духовно – нравственного воспитания учащихся;

-учебно-воспитательная деятельность учителей современных таджикских школ будет осуществляться на основе обеспечения целостности, целенаправленности и систематичности;

- уделять должное внимание на воздействие особенностей национальной педагогики таджикского народа и их значении в повышении уровня и качества обучения и воспитания учащихся

Основные этапы исследования. Исследование было проведено в трех взаимосвязанных этапах:

Первый этап (2017-2018 гг). На этом этапе определены цель, объект, предмет и основные задачи исследования на основе изучения, анализа и исследования философских, литературных, педагогических и социальных взглядов Мирзо Абдулькадыра Бедила.

Второй этап (2018-2020 гг). На этом этапе на основе педагогических, психологических и социальных взглядов Мирзо Абдулькадыра Бедила были организованы и проведены учебные занятия и воспитательные мероприятия с учащимися средних общеобразовательных учреждений №9, 10, 12 г. Бохтар, №18, 26, 35 Кушониёнского района Хатлонской области и со слушателями филиала Института повышения квалификации и переподготовки работников

сферы образования Хатлонской области. Параллельно, на основе педагогических взглядов Мирзо Абдулькадыра Бедила определены формы, пути, методы и средства организации и проведения учебных занятий и воспитательных мероприятий. Также на данном этапе были организованы и проведены констатирующие, формирующие и контрольные эксперименты, подвергнуты анализу полученные результаты, пересмотрены методы приемы и технологии, с учётом возникающих трудностей

Третий этап (2020-2023). На этом этапе на основе исследования и обработки результатов экспериментов, работа была оформлена в форме диссертации. Подытожены и систематизированы результаты научно-исследовательской работы, выработаны выводы и заключения, обоснованы методические рекомендации.

Теоретические основы исследования. Исследование опирается на педагогические, психологические, философские и антропологические положения, произведения литераторов, историков, государственных и общественных деятелей о необходимости изучения и использования культурного и педагогического наследия великих представителей науки и культуры прошлого, в том числе известных мыслителей таджикского народа.

Методологические основы исследования: Методологические основы исследования составляют философские, педагогические, психологические теории, взгляды и высказывания государственных и общественных деятелей, деятелей литературы, культуры и истории относительно необходимости организации процессов обучения и воспитания на основе изучения и использования педагогического и культурного наследия великих представителей науки, культуры и литературы таджикского народа, особенно педагогического и литературного наследия Мирзо Абдулькадыра Бедила, а также нормативно-правовых актов Республики Таджикистан по изучению произведений великих таджикско-персидских мыслителей прошлого, концепции, ориентированные на реформирование учебно-воспитательного процесса.

Источники исследования:

- произведения, трактаты, газели, поэмы, рубаи, сборники произведений Мирзо Абдулькадыра Бедила в подлиннике и в переводах;
- монографические исследование и фундаментальные научные диссертации учёных в сфере педагогики и истории педагогики: Орифи М., Обидов И., Рахимов Б., Лутфуллоев М., Афзалов Х., Кадыров М., Каримова И. Х Пахлавонев А, Абдурахимзода К.С. и другие, посвящённые педагогической мысли великих таджикско персидских мыслителей;

- исследования философов, востоковедов, литературоведов, археологов, таджикских и русских историков и других зарубежных стран: С.Айни, А. Мирзоев, Х.С. Айни, Ш. Хусейнзода, М.Шукуров, К. Олимов, Н.Н Садыкова, М. Гулямов, Б. Хамидов, Б. Рахими, А.Афсахзод, Е. Бертельс, Наби Ходи, Мир Мухаммад Осаф Ансори, Салохиддин Сельджуки, Парвоз Аббос Дакон, Ризо Шофе Кадкани, А.Баузани и др.

- «Жемчужины таджикской поэзии», «Звёзды литературы», «Энциклопедия таджикской литературы и искусства», «Энциклопедия персидско-таджикской прозы», «Таджикская советская энциклопедия», «Таджики в зеркале истории», «Выдающейся лица», «Великая исламская энциклопедия» и другие.

Эмпирические основы исследования. На основании поставленных целей и задач процесс осуществления исследовательской работы осуществлялся на следующих эмпирических основах:

- изучение и теоретический анализ произведений Мирзо Абдулькадыра Бедила, включающих в себя вопросы педагогики и психологии, в то же время научные диссертации учёных различных стран, посвящённые анализу и исследованию литературных, педагогических и психологических взглядов Мирзо Абдулькадыра Бедила;

- отбор, систематизация и обобщение педагогических взглядов Мирзо Абдулькадыра Бедила;

- изучение, анализ и сравнение передового опыта кафедр педагогики и психологии УВПО Республики Таджикистан, изучение и использование научно-педагогического наследия великих таджикско-персидских мыслителей прошлого в процессе организации обучения и воспитания;

- изучение и анализ архивного материала, учебных программ, учебников по педагогике, периодических газет и журналов по исследуемому вопросу;

- педагогическое наблюдение, беседа, анкетирование, интервью, проведение тестов и эссе с учащимися, учителями, родителями и т.п.;

- организация и проведение опытно-экспериментальной работы со старшеклассниками в средних общеобразовательных учреждениях.

База исследования. Опытнo-экспериментальная работа проводилась на базе средних общеобразовательных учреждений №№ 9,10,12 г. Бохтара и №№18, 26, 35 Кушониянского района.

Научная новизна исследования заключается в том, что:

- впервые приложены усилия для систематизации педагогических взглядов Мирзо Абдулькадыра Бедила по формированию личности, определения лучших нравственных качеств, которые положительно влияют на духовно-нравственное формирование совершенного человека;

- на основе исторических фактов конкретно и детально отражена политическая, экономическая, социальная и научно-культурная среда в творчестве поэта второй половине XVII века и начала XVIII века Мирзо Абдулькадыра Бедила и изложены его педагогические взгляды;

- необходимость анализа и исследования научного, литературного, педагогического и социального наследия поэта и учёного-мыслителя второй половины XVII начала XVIII вв. достоверно подтверждена тем, что их изучение, обучение и анализ и использование в средних общеобразовательных учреждениях способствует формированию, совершенствованию и развитию национальной науки и культуры, обогащению духовного мира личности и оздоровлению нравственности в обществе.

- на основе анализа и исследования педагогического и социального наследия Мирзо Абдулькадыра Бедила доказано значение использования его духовно-нравственных взглядов в условиях современного общества Республики Таджикистан по духовно-нравственному воспитанию совершенного человека;

- с учётом требований развития современного общества и изменения духовной, нравственной и религиозной мысли современного мира указано на реальность взглядов Мирзо Абдулькадыра Бедила по обучению и воспитанию, использование педагогического учения поэта в процессе реализации положений «Национальной концепции воспитания в Республике Таджикистан» и повышение качества духовно- нравственного воспитания молодого поколения.

Положения, выносимые на защиту:

- наиболее важные аспекты духовно-нравственного воспитания подрастающего поколения в новых условиях развития Республики Таджикистан, с учётом педагогических взглядов Мирзо Абдулькадыра Бедила;

- организация и определение форм, путей, методов и приёмов должного духовно-нравственного воспитания подрастающего поколения на примере отношения, поведения и личности Мирзо Абдулькадыра Бедила;

- выявление основных причин и преград в разработке методики использования педагогических взглядов Мирзо Абдулькадыра Бедила в процессе духовно-нравственного воспитания подрастающего поколения;

- разработка рекомендаций по формам, путям, методам и приёмам эффективного и качественного использования педагогического учения Мирзо Абдулькадыра Бедила в процессе духовно-нравственного воспитания подрастающего поколения.

Теоретическая и практическая значимость исследования: Теоретическая и практическая значимость исследования заключается в том, что она способствует изучению, анализу и дальнейшему исследованию процесса развития педагогической мысли великих таджикско-персидских мыслителей.

Исследование педагогических взглядов Мирзо Абдулькадыра Бедила способствует восполнению пробелов, существующих в изучении педагогического наследия таджикско-персидских мыслителей этого исторического периода, выяснению многих вопросов воспитания, которые до сих пор не подвергнуты всестороннему глубокому изучению и анализу. Полученные научные результаты, заключения и методические рекомендации диссертации могут эффективно использоваться в преподавании истории педагогики, работниками сферы образования в ходе чтения спецкурсов и спецсеминаров по данному вопросу.

Достоверность и обоснованность результатов исследования: Достоверность и обоснованность результатов исследования выражается в том, что исследование проведено при помощи методологических положений теории с опорой на комплекс методов исследования, соответствующих заявленным целям и задачам. Актуальность темы исследования соответствует цели и задачам, установленным в диссертации. Теоретически положения исследования обоснованы достоверными фактами и аргументами из работ зарубежных исследователей, и с точки зрения авторитетных отечественных ученых и исследователей, которые подвергались всестороннему изучению, анализу и проработки. Результаты проведенного исследования подготовлены и представлены в форме выводов, заключения и методических рекомендаций.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Область исследования диссертации соответствует содержанию следующих пунктов специальности 6D010301- Общая педагогика, история педагогики и образования относительно исследования проблем методологии педагогики, теории педагогики, истории педагогики и образования, педагогической антропологии, этнопедагогики, сравнительной педагогики и педагогического прогнозирования:

Пункт 2. История развития педагогической науки и образовательной практики (анализ исторического развития практики образования; становление и развитие научно-педагогических идей, концепций, теорий; монографическое изучение педагогического наследия выдающихся педагогов прошлого; история этнопедагогики);

Пункт 5. Теории и концепции воспитания (социокультурная обусловленность воспитания; закономерности, принципы воспитания ребенка на разных этапах его взросления; ценностные основания построения процесса воспитания, педагогические системы воспитания; этнопедагогические концепции воспитания);

Пункт 9. Междисциплинарные исследования педагогических аспектов образования (исследование различных направлений развития образования на

основе интеграции различных научных областей знаний; исследование педагогической деятельности в контексте социально-философской антропологии; актуализация педагогической составляющей социальных процессов).

Личный вклад соискателя учёной степени в исследовании. Автор исследовательской работы непосредственно участвовал на всех этапах экспериментального исследования: теоретическое и практическое обоснование работы, обработка полученных результатов, разъяснение, изучение и анализ философских, педагогических и социальных взглядов мыслителя, обобщения выводов и предложение методических рекомендаций, а также в беседах, анкетировании и встречах. Под руководством автора были написаны сочинения, эссе и другие.

Апробация и внедрение результатов исследования. Предложения, выводы и методологические рекомендации использованы в деятельности средних общеобразовательных учреждений Хатлонской области, на курсах и семинарах Института повышения квалификации и переподготовки работников сферы образования, обсуждены на заседаниях научно-методического семинара факультета педагогики и физической культуры, на кафедре педагогики Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава, которые доказывают достоверность и обоснованность данного вопроса, методологические требования исследования подтверждают его основные и важные идеи

Публикация результатов диссертации. Основные идеи, научные положения и результаты исследования опубликованы в 10 наименованиях статей соискателя в рецензируемых изданиях, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан и 2 наименования опубликованы в материалах научно-теоретических, научно-практических, республиканских и международных конференций.

Структура диссертации. Диссертация состоит из введения, двух глав, заключения и списка использованной литературы. Содержание диссертации изложено на 198 страницах компьютерного набора и включает 7 таблиц и 2 диаграммы. Использованная литература состоит из 145 наименований.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении обосновывается актуальность темы, цель, объект, предмет, основные задачи исследования, степень изученности проблемы. Выявляются методология, методы организации исследования, излагаются научная новизна, научно-теоретическая и практическая значимость, научные положения, источники и апробация работы, обосновывается достоверность научных результатов, подтверждаются основные положения, выносимые на защиту.

В первой главе - «Основные объективные факторы формирования и развития духовно-нравственных взглядов и мировоззрение Мирза Абдулькадыра Бедила» рассматривается политическая социально-экономическая ситуация в Индии во второй половине XVII - начале XVIII вв., подвергнута исследованию научная, культурная и духовно-нравственная среда эпохи Мирзо Абдулькадыра Бедила и влияние этой среды на мировоззрение и воспитательные взгляды поэта. Рассматривается состояние научного и исторического исследования жизни, творчества и духовно-нравственных взглядов великого мыслителя.

В диссертации подчеркивается что, изучение, анализ и исследование жизни и творчества Мирзо Абдулькадыра Бедила, определение его места рождения и путешествий - это те научные, литературные, культурные и духовно-нравственные задачи, которые наше общество должно изучать и использовать в воспитании подрастающего поколения в современных условиях. Решение рассматриваемых задач имеет огромное значения и играет заметную роль в процессе духовно-нравственного воспитания, формирования и совершенствования патриотизма, гуманизма, честности, правдивости, справедливости и другие лучшие качества будущих поколений.

В процессе глобализации всех сфер жизни народов Земли, особенно в условиях развития современного общества Таджикистана все более актуальным становится эффективное использование научного, литературного, культурного, педагогического и социального наследия наших великих предков в обучении и воспитании молодёжи. Ведь известно, что во второй половине XX века, в эпоху правления советской власти под влиянием господствующей политики таджикский народ не имел возможности всестороннего использования великого наследия своих предков в процессе обучения и воспитания подрастающего поколения. Это положение, не могло не сказываться отрицательно на процесс воспитания совершенного человека.

Следует отметить, что по изучению, анализу жизни и творчества Абдулькадыра Бедила его философских, социальных и педагогических взглядов в современных условиях таджикского общества и в течение многих лет учёными различных наук проводятся исследовательские работы. С целью почитания и увековечивания памяти этого великого представителя таджикско-персидской и индийской литературы второй половины XVII в. и начала XVIII в., пропаганды его творчества в Центральной Азии, Афганистане, Иране и в других странах Востока проводятся конференции, симпозиумы, научные встречи, семинары, круглые столы и другие.

Изучение, анализ и исследование данной проблемы привели нас к заключению о том, что исследования, проведённые до нашего времени о жизни

и творчестве Мирзо Абдулькадыра Бедила, не в полной мере открывают все стороны исследуемой темы. Поэтому в условиях современного общества требуется всестороннее, достоверное научное исследование жизни и творчества Мирзо Абдулькадыра Бедила учёными-исследователями литературы, истории, философии и педагогики.

Во второй половине XVII - начале XVIII вв. наиболее напряженной становится политическая, социально-экономическая ситуация в Индии, усиливается натиск и влияние феодальной системы. Возникшая ситуация привела к парализации политической власти, к противоречиям, внутренним войнам, в результате городские и сельские жители встретились к нищете и разорению.

Во второй половине XVII - начале XVIII вв. в Индии образовалась ситуация, в которой обострились борьба и противоречия между религиями и конфессиями, что приводило до убийства и кровополитий.

Ситуация, возникшая в этот период в Индии стала постепенно улучшаться только после прихода к власти шаха Акбара. Шах Акбар проводил в стране политические, социально-экономические, научные, культурные и религиозные реформы. С сельюреализации на практике реформ правительство предприняло ряд мероприятий. Например, согласно постановлениям правительства мусульмане, индусы, огнепоклонники, евреи и христиане должны были жить в дружбе и согласии.

Следует отметить, что наука, культура и литература в Индии, несмотря на войны напряжение политической, сойиально-экономической ситуаии, в какой-то мере развивались, а учёные и литераторы стремились продолжить традиции своих предков в этом направлении.

Государства и империи, возникшие в Индии, создавали возможности для сближения народов этих стран, способствовали среди них распространению наиболее общих законов и этических актов, религиозных, культурных, литературных, нравственных норм. Всё это привело к обогащению нравственно-культурных ценностей народов этой сраны, формированию и развитию общеиндийской культуры.

Именно в этот период создание произведений персоязычными и индиязычными поэтами, литераторами и учёными на разных языках считалось серьёзным явлением в науке, литературе и культуре. Передовые мыслители эпохи выступали против предрассудков, религиозных и расовых различий насилия и произвола. К такой плеяде учёных, поэтов, литераторов и известных того времени деятелей относились Мухаммад Эзот, Гулям Алихон Озод, Мирзо Мазхар, Джони Джонон, Хаким Лохури, Сироджиддин Алихон Озод, Мирзо Мухаммад Афзал Собит, Мирзо Абдулгани Кобули Кашмири и другие.

Мировоззрение Мирзо Абдулькадыра Бедила формировалось под влиянием синтеза мусульманской и индийской культуры. В свою очередь, его научно-литературное, философское, культурное и педагогическое наследие обогащали литературу, философию и культуру таджикского народа и других народов региона. В связи с этим следует отметить, что Мирзо Абдулькадыр Бедиль своё духовно-нравственное учение разработал на основе синтеза мусульманско-индийской культуры.

По различным сторонам жизни и творчества Мирзо Абдулькадыра Бедила имеется множество взглядов отечественных и зарубежных учёных и исследователей. Однако, на наш взгляд, о научных, философских, литературных и педагогических взглядах поэта, рассматриваемые в его бессмертном наследии, что считаются лучшими образцами научной, литературной, философской, культурной и педагогической мысли таджикского народа и других персоязычных народов Востока даже в современных условиях мало сказано.

Следует подчеркнуть, что взгляды Мирзо Абдулькадыра Бедила охватывают не только культуру таджикского народа, но и принадлежат всем народам Востока.

Педагогические взгляды Мирзо Бедила в условиях глобализации и обострения отношений между различными странами планеты имеют большое значение для сотрудничества, взаимодействия, взаимообогащения и синтеза различных культур, прежде всего, для определения обучения и воспитания молодого поколения в духе уважения к культуре индуизма и мусульманства. Учение Мирзо Абдулькадыра Бедила относительно установления и сохранения мира в обществе, создания благоприятного условия для воспитания совершенного человека имеет огромное значение и в наше время.

Взгляды Мирзо Абдулькадыра Бедила о духовно-нравственном, трудовом воспитании, правильном выборе профессии и ремесла, гуманизме, человеколюбии, сотрудничестве, толерантности, миролюбии, эстетическом воспитании другие считаются очень важными в процессе воспитания совершенного человека.

Исследование существующих научно-исторических произведений направило наше внимание на то, что необходимость и важность продолжения исследования педагогической мысли Мирзо Абдулькадыра Бедила является благим и полезным делом в процессе воспитания совершенного человека. Несмотря на то, что до настоящего времени освещены некоторые стороны педагогических взглядов Мирзо Бедила, но они рассматриваются с философской точки зрения или представлены читателям как наставления и назидания.

Поэтому мы поддерживаем мнения о том, что если учёные в области педагогики и психологии будут изучать, анализировать и исследовать данную тему, то они внесли бы достойный вклад в оздоровлении духовно-нравственной среды современного общества Таджикистана и воспитании молодёжи до уровня совершенного человека.

Во второй главе «Проблема духовно-нравственного воспитания человека в литературно-педагогическом наследии Мирзо Абдулькадыра Бедила» подвергнуты анализу и исследованию вопросы место и положение человека, его добродетели в повседневной жизни, его поведения и нравы, щедрости и сострадания, скромности и смирения, дружбы и дружелюбия, верности и любви, терпимости и толерантности, единства и солидарности, чести и достоинства, честности и правдивости с точки зрения Мирзо Абдулькадыра Бедила. Педагогические идеи, особенно духовно-нравственные взгляды великого философа, сформированные на основе синтеза культуры и мировоззрения индуизма и мусульманство могут сыграть заметную роль в духовно-нравственном воспитании и в обогащении духовного облика личности и его мировоззрения.

Изучение и анализ наследия Мирзо Абдулькадыра Бедила свидетельствуют о том, что произведения великого мыслителя наполнены моральными советами. Подчеркивается необходимость воспитания в каждом человеке такие духовно-нравственные качества, как доброта, гуманизм, патриотизм, щедрость и сострадание, скромность и смирение, верность и любовь, честь и достоинство, честность и правдивость. Также под жесткую критику ставится жадность, сплетни и жалобы, скупость, жестокость и тирания, предвзятость и ненависть, и другие злые качества человека.

Из творчества великого поэта исходит, что в решении вопросов места и положения, добродетели человека, он опередил своих современников и искал пути и способы, методы и средства устранения препятствий в этом процессе, и определил не только место человека в обществе, но и высказался о его духовно-нравственном облике и социальной природы личности.

При изучении творчества этого великого поэта выясняется, что он щедрость и сострадание считает лучшими человеческими качествами, осуждает зависть, месть и вражду в природе человека и стремится воспитать в натуре каждой личности лучшие человеческие качества, как щедрость, доброту, совершенство.

В научном, литературном, философском и педагогическом наследии Мирзо Абдулькадыра Бедила красной нитью проходят советы и мудрость, наставления и нравоучения, целью которых является обучение и воспитание будущего поколения, как совершенного человека. Он как педагог и воспитатель призывает народ к смирению и скромности и другим лучшим

человеческим качествам. Поэтому проблема совершенного человека занимает особое место в его наследии, а скромность и довольствие считает необходимыми качествами для достижения человеческого совершенства.

Как известно, Мирзо Абдулькадыр Бедиль в своём творчестве, обращаясь к суфийским идеям, продвигал мистическую этику, ориентированную к последователям истинного пути. По мнению поэта, если суфиям или путникам истинного пути удастся путём скромности и смиренности дойти до познания бога, тогда скромность и смирение даёт возможность каждому человеку отличить добро от зла, положительное от отрицательного.

Великий мыслитель считал, что скромность находится во взаимосвязи с другими нравственными качествами, например, с терпением, выдержкой и толерантностью. Поэтому он считает необходимым воспитывать в каждом человеке такие добрые человеческие качества как скромность и смирение, терпеливость и выдержанность.

Мирзо Абдулькадыр Бедиль стремился к тому, чтобы по мере возможности предложить в своем наследии именно те пути, способы, методы и средства, которые формируют и совершенствуют у людей чувства дружбы и дружелюбия, любви и милосердия друг к другу.

Мирзо Абдулькадыр Бедиль придерживался такого мнения, что в обществе каждая религия, конфессия и социальная общность имеет свое собственное место и положение. В связи с этими подчеркивает, что представители одной религии, конфессии и социального общества должны соблюдать права и свободы и других религий, конфессий и обществ.

Именно по этой причине великий мыслитель на первое место ставит гуманизм, дружбу и дружелюбие, верность, братское отношение, взаимоуважение людей в процессе формирования и развития совершенного человека, стремится рекомендовать поиск путей, способов и методов обогащения духовно-нравственного облика человека, чтобы он в жизни самостоятельно решал духовно-нравственные и социальные проблемы.

Выдающийся мыслитель в своем наследии особое внимание уделял таким добрым человеческим качествам, как нежность, мягкость, терпение, самообладание, сдержанность и другие, подчёркивая, что соблюдение этих черт характера в намерениях и поведении человека становятся причинами улучшения отношения между людьми, обеспечивают мир и спокойствие, сохраняют покой и обеспечивают стабильность основ государства.

Мирзо Абдулькадыр Бедиль в своём творчестве наравне с другими важными духовно нравственными качествами, особое внимание уделял единению и согласию. Поэт в решении данной проблемы в своём творчестве посредством гуманизма, человеколюбия, преданности Родине, дружбы, дружелюбия, доброго человеческого, отношения и общения призывает представителей разных религий, конфессий, этносов и наций к сотрудничеству, доверию, братству, равенству, единению и согласию.

По мнению мыслителя, именно благодаря единству и согласию в обществе будет господствовать мир и спокойствие, прогресс во всех сферах жизни

общества. По словам поэта, единство и согласие для каждого человека необходимы, как вода -рыбе.

Мирзо Абдулькадыр Бедиль призывает народ к честности, правдивости и справедливости потому, что небо стоит на этой основе, правдивость является уделом и кредом счастливых людей. По его мнению, каждый человек в течение всей своей жизни должен всегда быть честным, правдивым, справедливым, искателем истины.

Педагогическое учение Мирзо Абдулькадыра Бедила приводит нас к следующему заключению: система обучения и воспитания должна быть направлена на постоянный поиск новых путей, форм, методов и средств воспитания человека, чтобы формировать у учеников такие духовно – нравственные качества, как гуманизм, патриотизм, преданность Родине, трудолюбие, национальная гордость, поклонение красоте, честность, справедливость, самосознание, самопознание и другие лучшие человеческие качества с тем, чтобы превратить его в создателя политической, экономической, социальной и культурной жизни общества, шагая в ногу со временем и достойным общества, среди которого придется ему жить .

На основе плана и программы исследования, тема «Жизнь и творчество Мирзо Абдулькадыра Бедила» согласно «Учебной программе по таджикской литературе в V – XI классах», рекомендованной и печати постановлением коллегии Министерства образования и науки Республики Таджикистан (Душанбе, 2007), изучается в 10 классе, мы проводили исследование среди 10-классников СОУ.

С целью определения уровня и качества знаний, пониманий и осведомленности учащихся 10 классов средних общеобразовательных учреждений №№ 9, 10, 12 г. Бохтара и №№18, 26, 35 Кушаниёнского района Хатлонской области, мы организовали и проводили экспериментальное обучение. Предварительно мы разработали специальный план и программу по теме «Жизнь и творчество Мирзо Абдулькадыра Бедила».

В процессе исследования и проведения эксперимента, мы в целом выбрали 8 классов из СОУ №10 г. Бохтара и СОУ №18 Кушониёнского района, чтобы охватить исследованием в целом 200 учащихся (по 100 учащихся с каждой школы).

Таблица 1. Показатель знаний учащихся по вопросам анкеты в 10а, 10б и 11а, 11б классах СОУ №10 города Бохтар и 10а, 10б и 11а, 11б классах СОУ №18 Кушониёнского района до практики

№	Вопросы	Правильный ответ	Неполный ответ	неверный ответ	Не ответили	Не знает ответ
1	В каком году и где родился Мирзо Абдулькадыр Бедиль?	40 % 71 %	42 % 24 %	8 % 4%	6 % 1 %	4 % 0 %

2	Какие произведения Мирзо Абдулькадыра Бедила вы можете назвать? Назовите	45% 56%	27 % 42%	9 % 0 %	9 % 0 %	10 % 2 %
3	Какие духовно-нравственные качества человека восхвалял и описывал Мирзо Абдулькадыр Бедиль в своих произведениях?	30 % 38 %	40 % 45 %	13 % 14%	13% 2%	4% 1 %
4	Что составляет основную ось гуманистического учения поэта?	2 % 0 %	20% 19%	17% 23%	22 % 25 %	15 % 33 %
5	Что поэт считал одной из причин упадка и разрушения нравственности общества?	20 % 5 %	30 % 65 %	32 % 12 %	8 % 8 %	10% 10%
6	В каком нравственном качестве состоит сущность (основа) нравственного учения Мирзо Абдулькадыра Бедила?	32 % 21 %	26 % 34%	10 % 7 %	27 % 22 %	11 % 16%
7	Что составляет основу социально - политических взглядов Мирзо Абдулькадыра Бедила?	13% 2%	13 % 35 %	28 % 15%	28 % 30%	18 % 18 %
8	Какие факторы Мирза Абдулькадыр Бедил считал главными факторами становления и развития совершенного человека?	4 % 7 %	29 % 36 %	23 % 5%	28 % 30 %	16 % 22 %
9	Мирзо Абдулькадыр Бедиль раскритиковал (раскритиковал) какие плохие качества человека в своем творчестве?	22% 21%	34 % 50 %	12 % 4%	28 % 17 %	12 % 8 %
10	По мнению Мирзо Абдулькадыра Бедила, какой должна быть дружба между людьми?	30% 36 %	42% 30%	0 % 0 %	18 % 20 %	10% 14 %

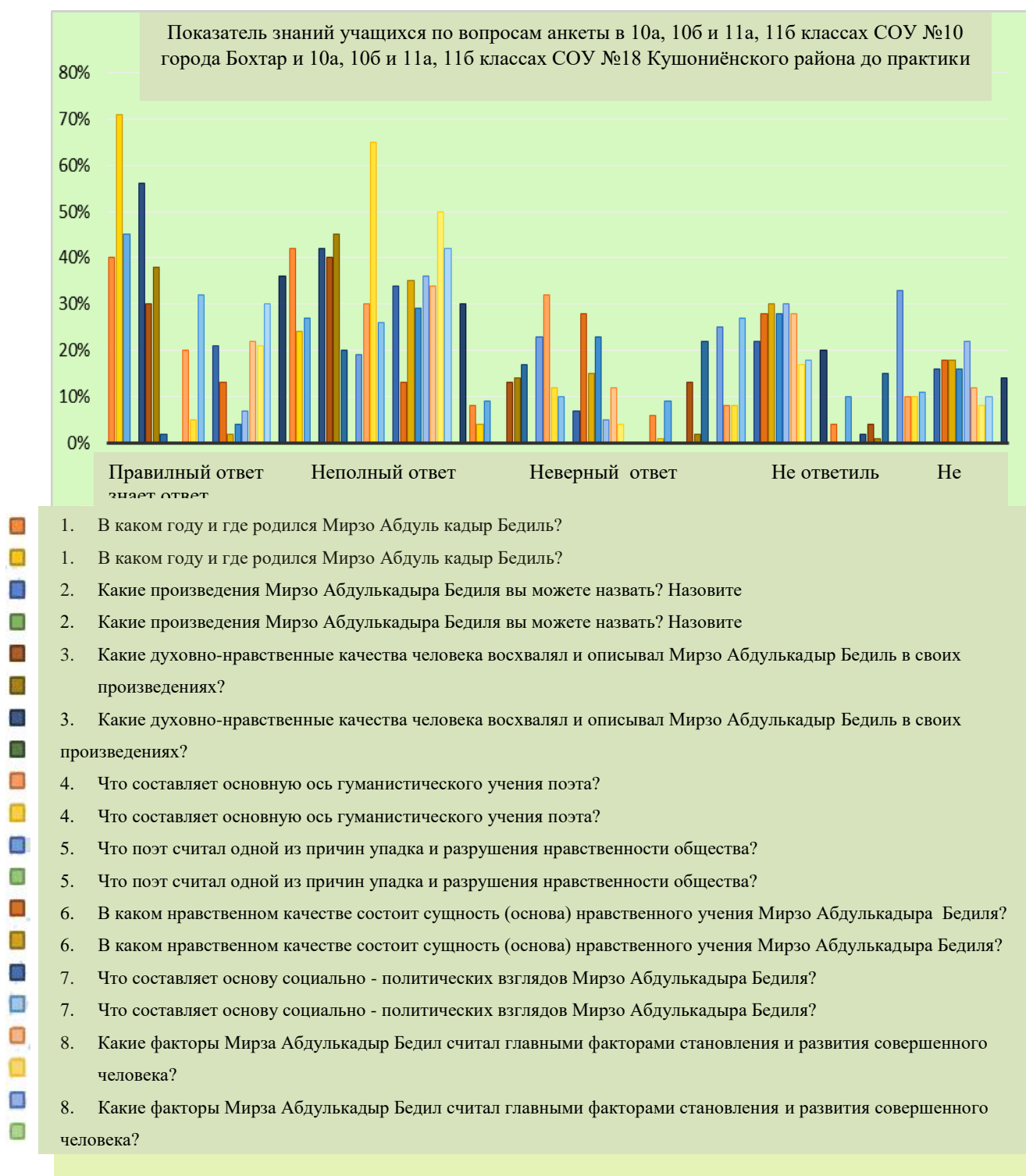

Диаграмма 2. Показатель знаний учащихся по вопросам анкеты в 10а, 10б и 11а, 11б классах СОУ №10 города Бохтар и 10а, 10б и 11а, 11б классах СОУ №18 Кушониёнского района до практики

Изучение и анализ учебных программ, учебников и проведенный эксперимент свидетельствует о том, что имеются необходимые материалы и возможности для формирования и развития духовно-нравственных качеств учащихся X-XI классов. Однако, несмотря на существование обильного

материала по духовно-нравственному воспитанию в средних общеобразовательных учреждениях в условиях современного общества недостаточно уделяется внимание этому вопросу. Хотя в процессе глобализации и столкновения цивилизаций, противоречий, потери духовных ценностей и нравственности, именно школа должна направить основное внимание на решение этих проблем.

Анализ исследования учёных республики относительно духовно-нравственному воспитанию в средних общеобразовательных учреждениях в условиях современного общества до сих пор исследован недостаточно. Ведь именно учитель школы способен в процессе изучения жизни и творчества таджикско-персидских литераторов и мыслителей развивать у учащихся духовно-нравственные качества. Именно учителя в процессе изучения жизни и творчества поэтов, писателей и других учёных, обогащая духовный мир учащихся, связывают усвоенные нравственные качества с реальной жизнью.

С целью создания благоприятных условий и правильного оценивания уровня и качества знания и понимания старшеклассников (10 класс) необходимостью стало составление модели духовно-нравственного воспитания учащихся. Модель составлена на основе духовно нравственных качеств (см. дисс., таблица №3).

На первом этапе исследования подвергнуты всестороннему анализу учебные планы и программы. Завершено состояние изучения этого вопроса на основе использования педагогических взглядов Мирзо Абдулькадыра Бедила. На данном этапе полностью исследовано состояние изучения и анализа этой темы отмечены успехи, определены существующие недочеты в этом процессе. Анализ и исследование темы свидетельствуют о том, что не полностью могут быть удовлетворены требования современного общества к воспитанию духовно – нравственных качеств старшеклассников (см. дисс., стр 165).

На втором этапе исследования, в соответствии с составленной учебной программой и учебным планом, нами была проведена определенная работа по проведению и проверке эксперимента. Разработанный план мероприятий состоит из 6 разделов: определение форм, путей, методов, средств, учебно воспитательных мероприятий по рассматриваемой теме, систематизация поэтических и прозаических произведений поэта, подготовка учителей-предметников, классных руководителей, анализ произведений Мирзо Абдулькадыра Бедила и другие.

На третьем этапе исследования были организованы и проведены экспериментально – проверочные работы и выполнен ряд (6) задач по теме исследования (см. на дисс..., с. 166).

На данном этапе определены результаты исследования в экспериментальных и контрольных классах, уровень и качество их знаний, восприятие и понимание духовно-нравственных ценностей учащимися. Подвергнуты анализу и исследованию уровень готовности и успеваемости учащихся, полученные результаты по духовно-нравственному опыту старшеклассников на основе взглядов поэта на теоритических занятиях, кружках, консультациях, класных, внекласных воспитательных мероприятиях и. т. п. (см. дис., стр.166)

Таким образом экспериментальные работы, организованные и проведённые в 10 классах СОУ №10 г. Бохтара и СОУ №18 Кушонёнского района, дают нам возможность заключить следующее:

Эксперименты, учебные занятия и воспитательные мероприятия, организованные и проведённые в старших классах (10 классы всего 200 человек) СОУ №10 г. Бохтара и СОУ №18 Кушонёнского района показали, что не все учащиеся в изучении и усвоении знаний положительно относятся к «Учебной программе по таджикской литературе в V-XI классах».

Обобщая результаты ответов старшеклассников (V-XI классы) на предложенные вопросы, заключили, что они затрудняются при ответе на вопросы, имеющие рефлексивный и аналитический характер. Всё это свидетельствует о том, что старшеклассники (V-XI классы) не проявляют самостоятельность при изложении мыслей при анализе, размышлении и.т.д. Данная ситуация требует от учителей средних общеобразовательных учреждений большего внимания к данному вопросу.

Таблица 2. Показатель знаний учащихся по вопросам анкеты в 10а, 10б и 11а, 11б классах СОУ №10 города Бохтар и 10а, 10б и 11а, 11б классах СОУ №18 Кушонёнского района после практики

№	Вопросы	Правильный ответ	Неполный ответ	Неверный ответ	Не ответили	Не знает ответ
1	В каком году и где родился Мирзо Абдуль Бедиль?	75 %	20 %	3 %	2 %	0 %
		90 %	0 %	0 %	0 %	0 %
2	Какие произведения Мирзо Абдулькадыра Бедила вы можете назвать? Назовите	85%	15 %	0 %	0 %	0 %
		86%	14 %	0 %	0 %	2 %

3	Какие духовно-нравственные качества человека восхвалял и описывал Мирзо Абдулькадыр Бедиль в своих произведениях?	77 % 73 %	20 % 20 %	3 % 7%	0 % 0 %	0 % 0 %
4	Что составляет основную ось гуманистического учения поэта?	68 % 48 %	7 % 8 %	7% 10 %	10 % 15 %	8 % 19 %
5	Что поэт считал одной из причин упадка и разрушения нравственности общества?	80 % 48 %	8 % 38 %	10 % 3 %	2 % 3 %	0% 8 %
6	В каком нравственном качестве состоит сущность (основа) нравственного учения Мирзо Абдулькадыра Бедила?	78 % 65 %	12 % 20 %	5 % 0 %	5 % 8 %	0 % 7 %
7	Что составляет основу социально - политических взглядов Мирзо Абдулькадыра Бедила?	65% 40 %	8 % 20 %	10 % 8 %	8 % 12 %	9 % 10 %
8	Какие факторы Мирза Абдулькадыр Бедил считал главными факторами становления и развития совершенного человека?	44 % 38 %	18 % 22 %	14 % 0 %	16 % 20 %	8 % 10 %
9	Мирзо Абдулькадыр Бедиль раскритиковал (раскритиковал) какие плохие качества человека в своем творчестве?	55 % 62 %	14 % 33 %	16 % 0 %	8 % 7 %	7 % 2 %
10	По мнению Мирзо Абдулькадыра Бедила, какой должна быть дружба между людьми?	77 % 65 %	23 % 15 %	0 % 0 %	0 % 12 %	0% 8 %

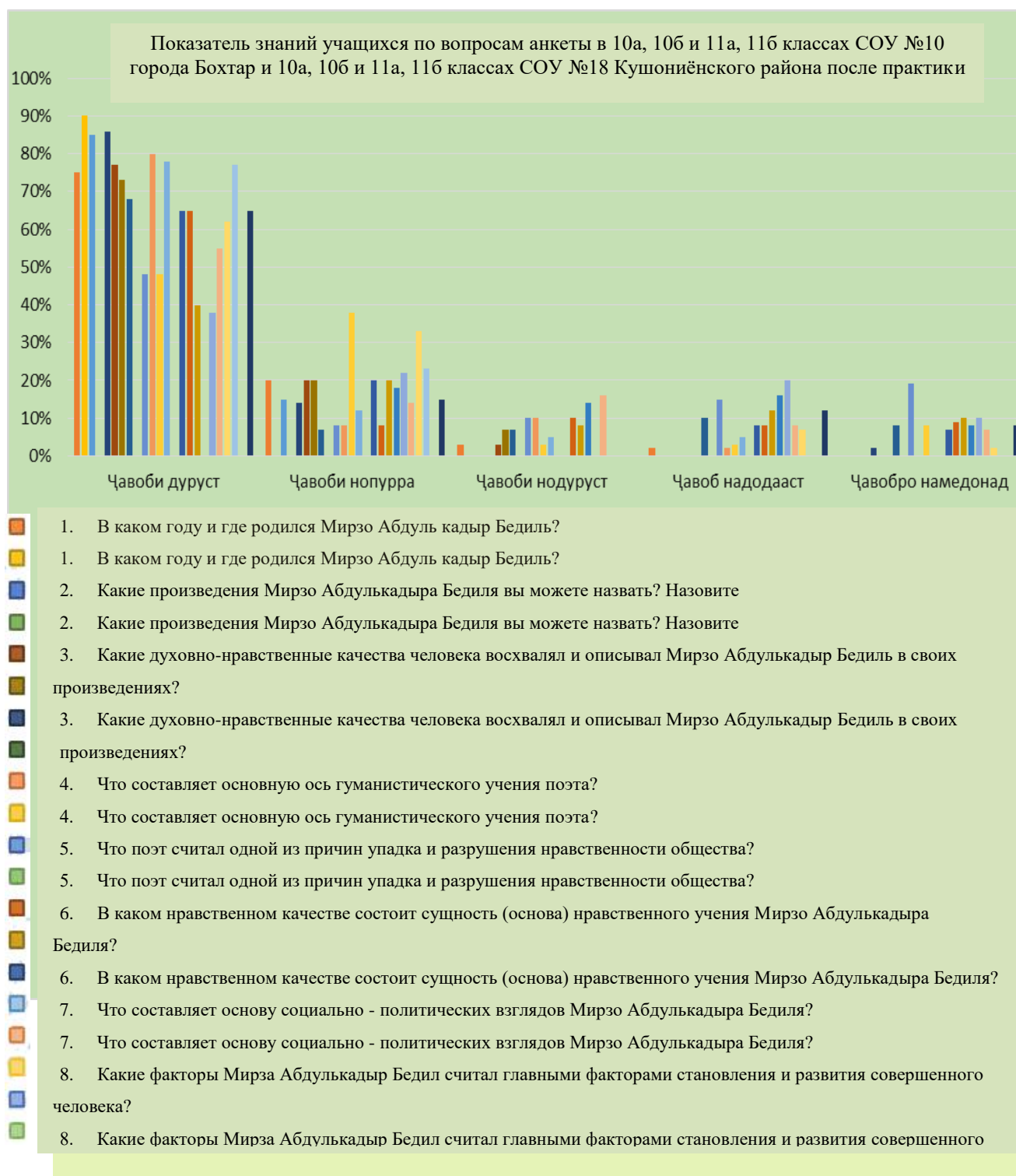

Диаграмма 2. Показатель знаний учащихся по вопросам анкеты в 10а, 10б и 11а, 11б классах СОУ №10 города Бохтар и 10а, 10б и 11а, 11б классах СОУ №18 Кушониёнского района после практики

В условиях современного общества учителя средних общеобразовательных учреждений в процессе преподавания таджикской литературы неэффективно обучают жизни и творчеству персидско-таджикских мыслителей, наполненный назиданиями и правоучениями, для повышения качества обучения и

воспитания учащихся, особенно их духовно-нравственных качеств. Хотя созданы все условия для осуществления этого вопроса.

Анализы и эксперименты свидетельствуют о том, что в условиях современного общества не уделяется достаточное внимание вопросу обучения и воспитания молодёжи, в частности духовно-нравственному воспитанию при изучении жизни и творчества великих таджикско-персидских мыслителей и осуществлению их на практике. Поэтому учителям, классным руководителям, родителям и всему обществу в целом необходимо направить свои усилия на повышение качества обучения и воспитания учащихся, особенно на развитие положительных человеческих качеств.

Эксперименты и анализы показывают, что если учителя и классные руководители средних общеобразовательных учреждений будут на высоком уровне приводить учебные занятия и воспитательные мероприятия, то можно с уверенностью сказать, что процесс обучения и воспитания, в частности духовно-нравственное воспитание учащихся приобретает качественно новую окраску и будет соответствовать требованиям современного общества.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

1. Основные научные результаты исследования:

Изучение, анализ и исследование научных литературных и педагогических произведений Мирзо Абдулькадыра Бедила дали нам возможность заключить следующее:

1. Изучение и исследование научных, литературных, педагогических и психологических произведений великих мыслителей таджикского народа и их применение в учебно-воспитательном процессе дают возможность для создания благоприятных условий по формированию и развитию лучших человеческих качеств и обогащения духовного мира будущих поколений общества [4-А].

2. Во второй половине XVII-начале XVIII вв. в Индии обострилась политическая, экономическая и социальная ситуация и простой народ находился под гнетом правителей и разорения [7-А].

3. Хотя о мыслителях доисламской Индии доступны скудные сведения, они нас удивляют конкретностью, точностью и разнообразностью идей и взглядов. Всё это оставило заметный след в формировании и развитии педагогической мысли. Индия-это древнее государство Востока. Она сохранила свою культуру современными тенденциями [4-А], [7-А], [10-А].

4. Исламская религия оказала огромное влияние на развитие духовности и культуры общества в Индии, способствуя возрождению различных течений, в частности возрождению суфизма. Одним из основных факторов в развитии культуры считается взаимовлияние индуизма и ислама. В объединении и

синтеза индийско-мусульманской культуры важную роль играют мусульманские «Ибодатхона» и «Мактабхона». Упомянутые учреждения сыграли огромную роль в примирении последователей индуизма и ислама в развитии общественной мысли, науки, литературы и культуры народов, которые проживали в этой стране. [3-А], [4-А], [10-А].

5. Научная, литературная, культурная и духовно- нравственная среда второй половины XVII-начала XVIII вв. в Индии оказала большое влияние на жизнь народов этой страны. Несмотря на все препятствия и неурядицы, она создала благоприятные условия для формирования и развития науки, литературы, культуры духовности общества [4-А], [7-А], [8-А].

6. Научная, литературная, культурная и духовно-нравственная ситуация, возникшая во второй половине XVII-начале XVIII вв. в Индии, оказала серьёзное влияние на мировоззрение и взгляды Мирзо Бедила. В этот период некоторые научно литературные произведения, например индийский эпос «Махабхарата» были переведены на персидский язык и, напротив, персидские произведения были переведены на индийский язык, которые имели огромное значение в воспитании молодёжи, призывали народ к взаимопониманию и единству [4-А], [7-А], [8-А].

7. Абдулькадыр Бедиль в своём духовно-нравственном учении подвергает анализу те лучшие человеческие качества, которые доводят человека до совершенства. По мнению поэта, каждый человек, в первую очередь, должен хорошо воспринимать суть нравственной чистоты и согласно её требованиям налаживать своё отношение, общение и поведение в каждодневной жизни [1-А], [2-А], [3-А], [5-А], [6-А], [9-А], [10-А].

8. Следует отметить, что вопросу жизни и творчества Мирзо Абдулькадыра Бедила в течение многих лет уделяют особое внимание учёные и литераторы стран ближнего и дальнего зарубежья т. е страны Центральной Азии, Запада, Афганистана, Индии, Ирана и других. В этих странах функционируют специальные школы и центры «Бедилхони», «Бедилшиноси» и другие литературные, философские и культурные сообщества [4-А], [7-А], [8-А].

9. Мирзо Абдулькадыр Бедиль в своём творчестве подвергая анализу обострившуюся ситуацию в стране и религиозно-конфессиональные противоречия в отношениях между различными слоёв общества Индии, призывает народ к добродетели и уважению человеческого достоинства. Значение духовно-нравственных взглядов великого поэта заключается в том, что определяют пути и способы, методы и приёмы доброго и уважительного

отношения к человеку и признанию его достоинства [1-А], [3-А], [5-А], [6-А], [10-А].

10. Мирзо Абдулькадыр Бедиль рассматривает в своих произведениях лучшие человеческие качества, как гуманизм, патриотизм, дружба и дружелюбие, верность, толерантность терпение и сдержанность, щедрость, единство и согласие и другие, считает эти качества гарантией устойчивости общества, мира и спокойствия в крае, одним из факторов сохранения человеческого рода и важнейшими нормами человечности [5-А], [9-А].

11. Абдулькадыр Бедиль в жизни человека высоко оценивает, отношение, поведение, добрые дела, честность, правдивость и справедливость. Он, анализируя эти качества, заключает, что каждый человек в течение всей своей жизни по-своему понимает истину и разными путями и способами приближается к ней. Поэтому он советует постигать путь истины и справедливости умом, интуицией и знаниями [3-А], [6-А].

12. В условиях развития современного общества, особенно в процессе глобализации экономических, политических, социальных, культурных, духовно-нравственных сфер человеческое общество сталкивается с препятствиями, для преодоления которых нужно обращаться к педагогическим взглядам великих мыслителей таджикского народа, в частности Мирзо Абдулькадыра Бедила. В воспитании подрастающего поколения, обогащении духовного мира, формировании и развитии лучших человеческих качеств различных народов стран Востока они служат как кладезь морали и назидания источниками науки и познания [1-А], [2-А], [10-А].

13. Результаты ответов старшеклассников (X - XI классы) на предложенные вопросы свидетельствуют о том, что учащиеся не полностью самостоятельны в анализе проблемы и размышления над ними. Поэтому такая ситуация требует от учителей СОУ более серьёзного внимания к данному вопросу [8-А], [9-А].

14. Проведённые анализы и эксперименты показывают, что в условиях современного общества вопросом обучения и воспитания молодёжи, в частности их духовно-нравственному воспитанию при изучении жизни и творчества великих таджикско-персидских мыслителей уделяется недостаточное внимание. В связи с этим, учителям, классным руководителям, родителям и всему обществу нужно все свои усилия направить на повышение уровня и качества обучения и воспитания учащихся, особенно на формирование и развитие лучших человеческих качеств и на обогащение их духовного мира [1-А], [3-А], [5-А], [9-А].

15. Как показывает практика, если учителя и классные руководители средних общеобразовательных учреждений будут организовать и проводить на

высоком уровне учебные занятия и воспитательные мероприятия, то можно с уверенностью сказать, что процесс обучения и воспитания, в частности духовно-нравственное воспитание старшеклассников приобретёт иную окраску, будет отвечать требованиям современного общества [2-А], [8-А], [10-А].

2. Рекомендации по практическому использованию результатов исследования:

С целью улучшения качества процесса воспитания подрастающего поколения, считаем необходимым осуществить **следующие рекомендации:**

1. С целью пропаганды жизни и творчества Мирзо Абдулькадыра Бедила нужно снять художественный или документальный фильм [4-А], [7-А].

2. В содержание предмета педагогики, в главах «Теория и содержание воспитания», «Методика воспитательной работы в школе» необходимо включить вопрос изучения произведений Мирзо Абдулькадыра Бедила во взаимосвязи с темой духовно-нравственного воспитания учащихся [1-А], [2-А], [3-А], [4-А], [6-А], [8-А], [9-А], [10-А].

3. В университетах, институтах, педагогических колледжах, институтах повышения квалификации учителей целесообразным является организация и проведение спецкурсов и спецсеминаров по воспитательным взглядам, особенно взгляды Мирзо Абдулькадыра Бедила по духовно-нравственному воспитанию [4-А], [7-А].

4. Для повышения качества воспитательных часов и других воспитательных мероприятий в средних общеобразовательных учреждениях необходимо составить методические пособия на основе воспитательных взглядов Мирзо Абдулькадыра Бедила. Разработка воспитательных часов и мероприятий будет способствовать развитию воспитательной работы [9-А], [10-А].

5. Организация и проведение семинаров, круглых столов, кружков, научно-теоретических конференций, педагогических чтений и др., посвящённых жизни и творчества Мирзо Абдулькадыра Бедила в средних общеобразовательных учреждениях, педагогических колледжах и в высших профессиональных образовательных учреждениях, будут способствовать осуществлению целей и задач процесса воспитания молодёжи и повышению уровня их образованности [1-А], [2-А], [3-А].

6. Считаем необходимым организовать на отделениях таджикской филологии, востоковедения и журналистики вузов центры или кружки «Бедилшиноси» и «Бедилхони» [9-А], [10-А].

7. Было бы целесообразным назвать улицы, образовательные, культурные учреждения и другие именем великого персидско-таджикского мыслителя Мирзо Абдулькадыра Бедила [4-А], [7-А].

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ ОТРАЖЕНЫ В СЛЕДУЮЩИХ ПУБЛИКАЦИЯХ ХОЛБОЙЗОДА Ф.Х. (Қурбонов Ф.Х.)

а) Статьи, опубликованные в научных рецензируемых изданиях, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан:

[1-А]. **Қурбонов Ф.Х.** Мавзуи тарбияи зебой ва зебоипарастии инсон дар осори Мирзо Абдулқодири Бедил / Ф.Х. Қурбонов, Қ.С. Абдурахимов // Паёми Донишгоҳи давлатии Қўрғонтеппа ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. - Қўрғонтеппа, 2017. - №1/3 (47). - С. 98-102. (ISSN: 2663-5534)

[2-А]. **Қурбонов Ф.Х.** Масъалаи тарбияи меҳнатӣ ва омӯзиши касбу ҳунар дар осори Мирзо Абдулқодири Бедил / Ф.Х. Қурбонов // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. - Бохтар, 2018. - №1/1 (51). - С. 119-124. (ISSN: 2663-5534)

[3-А]. **Қурбонов Ф.Х.** Масъалаи некиву накӯкорӣ, саховатмандиву ҳимматбаландӣ ва хоксориву фурӯтанӣ дар осори Мирзо Абдулқодири Бедил / Ф.Х. Қурбонов, Қ.С. Абдурахимзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. - Бохтар, 2019. - №1/2 (62). - С. 60-69. (ISSN: 2663-5534)

[4-А]. **Қурбонов Ф.Х.** Масъалаи омӯзиши аҳвол, осор ва андешаҳои педагогии Мирзо Абдулқодири Бедил дар асарҳои илмӣ ва таърихӣ / Ф.Х. Қурбонов, Қ.С. Абдурахимзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. - Бохтар, 2020. - №1/1 (71). - С. 79-84. (ISSN: 2663-5534)

[5-А]. **Қурбонов Ф.Х.** Масъалаи адабу ахлоқ, саховатмандиву ҳимматбаландӣ ва хоксориву фурӯтанӣ дар осори Мирзо Абдулқодири Бедил / Ф.Х. Қурбонов, М. Лутфуллозода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. - Бохтар, 2020. - №1/2 (74). - С. 50-58. (ISSN: 2663-5534).

[6-А]. **Қурбонов Ф.Х.** Масъалаи ростиву росткорӣ ва ҳақиқату ҳақиқатпарастӣ аз нигоҳи Мирзо Абдулқодири Бедил / Қ.С. Абдурахимзода, Ф.Х. Қурбонов, // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. Бохтар, 2020. - №1/3 (77). - С. 59-64. (ISSN: 2663-5534)

[7-А]. **Қурбонов Ф.Х.** Муҳити илмӣ фарҳангӣ ва маънавӣ ахлоқии замони Мирзо Абдулқодир Бедил ва таъсири он ба ҷаҳонбинӣ ва афкори педагогии мутафаккир / Ф.Х. Қурбонов, Қ.С. Абдурахимзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. - Бохтар, 2020. - №1/4. - С. 79-86. (ISSN: 2663-5534)

[8-А]. **Қурбонов Ф.Х.** Масъалаҳои педагогию иҷтимоӣ дар ғазалиёти Мирзо Абдулқодир Бедил / Ф.Х. Қурбонов, Қ.С. Абдурахимзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. - Бохтар, 2021. - №1/2 (86). - С. 48-51. (ISSN: 2663-5534)

[9-А]. **Қурбонов Ф.Х.** Мирзо Абдулқодир Бедил дар боби дӯстиву рафокат, сидку вафо, сабру таҳаммул ва ваҳдату якдилӣ / М. Лутфуллозода Ф.Х. Қурбонов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои педагогӣ. Душанбе 2022. №3. - С 289-294. (ISSN: 2474-6847)

[10-А]. **Қурбонов Ф.Х.** Абдулқодир Бедил ва Ҳиндустони асри XVII ва XVIII / Ф.Х. Қурбонов // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ, Бохтар, 2023. - №1/3, қисми 2 (113). - С. 89-92. (ISSN:2663-5534).

б) Статии, опубликованные в других изданиях:

[11-А] Қурбонов Ф.Х. Мирзо Абдулқодир Бедил дар боби мақому манзалати инсон ва фазилатҳои некиву накукории он / Ф.Х. Қурбонов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. Силсилаи илмҳои педагогӣ. - Душанбе- 2021.№3-4 (7-8).- С. 66-74. (ISSN: 2708-5759).

[12-А] Қурбонов, Ф.Х. Масъалаи тарбияи ахлоқии инсон адр асарҳои манзуми Мирзо Абдулқодир Бедил [Матн] / Ф.Х. Қурбонов // Қ.С. Абдурахимзода // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Рушду таҳаввули жанри қасида дар адабиёти форсу тоҷик» бахшида ба бузургдошти ҳаким Носири Хусрави Қубодиёнӣ ва 80-солагии доктори илмҳои филологӣ, профессор Икромов Искандар (Бохтар, 21-уми декабри соли 2023) – Бохтар, 2023. – С. 341-345.

[13-А] Қурбонов, Ф.Х. Проблема воспитания человечества и человечности в творчестве Мирзо Абдулкадыра Бедила [Текст] / Ф.Х. Қурбонов // Материалы международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы современного образования» (Часть 2). - Душанбе, 2022. - С. 87.

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Холбойзода Фатҳиддин Холбой дар мавзуи «Ақидаҳои педагогии Мирзо Абдулқодири Бедил ва татбиқи онҳо дар синфҳои болоии мактабҳои муосири тоҷик» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисоси 6D010301 - Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот (илмҳои педагогӣ).

Калидвожаҳо: *андешаҳои маънавӣ, ташаккул, тақомул, рушд, тарбияи ахлоқӣ, фазилатҳои ахлоқи нек, табақаҳои иҷтимоӣ, ҳиндия, мусулмонӣ, насронӣ, маҷузӣ, ваҳдати миллӣ, синтез, масъалаҳои иҷтимоӣ, ҷаҳони маънавӣ, сарчашмаҳои илмӣ, таърихӣ.*

Дар диссертатсия ақидаҳои педагогии Мирзо Абдулқодири Бедил ва татбиқи онҳо дар синфҳои болоии муассисаҳои таъсилоти миёнаи умумии муосири тоҷик мавриди омӯзишу баррасӣ қарор дода шуда, таъкид шудааст, ки бо дарназардошти соҳибистиклол гаштани Ҷумҳурии Тоҷикистон ва раванди ислоҳоти куллии соҳаи илму маориф дар ҷомеаи навини тоҷикон арзишҳои миллӣ, фарҳангӣ ва маънавӣ, хусусан осори илмӣ, адабӣ, педагогӣ ва психологӣ халқ ва мутафаккирони бузург гузаштаи алоҳидаи он, дар вазъи кунунии ҷомеаи муосир аҳамият ва муҳимияти махсусро касб кардааст.

Муаллиф изҳор кардааст, ки андешаҳои педагогии Мирзо Абдулқодири Бедил дар доираи ҳамкорӣ одамон, таъсиррасонӣ ба ҷаҳонбинӣ, бою ганӣ гардонидани ҷаҳони маънавӣ-ахлоқӣ ҳамдигар, пеш аз ҳама, бо мақсади муайянсозии ҳамкориҳои маданиятҳои ҳиндуӣ ва мусулмонӣ аҳамияти калон дорад. Осори мутафаккири бузург ба синтези маданияти зеҳнии мусулмонӣ ва ҳиндӣ то дараҷае таъсир расонидааст, ки он дар адабиёт, фалсафа, фарҳанги халқҳои мусулмони Осиёи Миёна, аз ҷумла халқҳои тоҷик, ўзбек, афғон, ҳиндӣ, эрон ва ғайра решаи чуқур давонидааст.

Асарҳои Мирзо Абдулқодири Бедил, ки масъалаҳои педагогикаро дар бар мегиранд, ҳамзамон таҳқиқоти олимони ватаниву хориҷӣ, ки ба пажӯҳиши аҳвол ва осори мутафаккир сару қор гирифтаанд, аз ҷиҳати назариявӣ таҳлилу таҳқиқ шуда, усулҳои гуногун, ба монанди мушоҳидаҳои педагогӣ, суҳбатҳо, анкетаронӣ, муколамаҳо, тестҳо, эссе бо донишҷӯёну хонандагон, омӯзгорон, падару модарон ва ҳ.к. мавриди истифода қарор дода шудаанд.

Навгони илмӣ таҳқиқот дар он аст, ки бори аввал андешаҳои педагогии Мирзо Абдулқодири Бедил дар тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ шахс, муайян кардани фазилатҳои ахлоқи неки инсон, ки ба ташаккул ва тақомули ахлоқӣ-маънавии инсонии комил таъсири мусбат мерасонанд, ба як низоми муайян дароварда шудаанд.

Арзишҳои назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки таҳқиқи афкори педагогии Мирзо Абдулқодири Бедил ба пурра сохтани норасоихое, ки дар омӯзиши мероси педагогии мутафаккирони гузаштаи тоҷикӣ форси ин давраи таърихӣ мавҷуд аст, барои равшанӣ андохтан ба як қатор масоили тарбия, ки то ҳол ҳаматарафа ва амиқ мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор наёфтаанд, ёрӣ мерасонанд, ҳулосаҳо ва тавсияҳои методии диссертатсия дар таълими фанни таърихи педагогика, дар рафти хондани курсҳо ва семинарҳои махсус аз рӯи масъалаи мазкур метавонанд самаранок истифода шаванд.

АННОТАЦИЯ

на диссертацию Холбойзода Фатхиддина на тему «Педагогические взгляды Мирзо Абдулькадыра Бедила и их реализация в старших классах современной таджикской школы» на соискание учёной степени доктора философии (PhD), доктор по специальности 6D010301- Общая педагогика, история педагогики и образования

Ключевые слова: *духовные взгляды, формирование совершенствование, развитие, нравственное воспитание, достоинства добрых качеств, социальные слои, индуизм, мусульманство, христианство, огнепоклонство, национальное единство, синтез, социальные вопросы, духовный мир, научные исторические источники.*

В диссертации подвергнуты изучению и рассмотрению педагогические взгляды Мирзо Абдулкадира Бедила и их реализация в старших классах современных средних общеобразовательных учреждениях Таджикистана и особо отмечается, что с учётом приобретения независимости Республики Таджикистан и процесса коренного реформирования сферы науки и образования национальные культурные и духовные ценности, особенно научные, литературные, педагогические и психологические произведения великих мыслителей прошлого приобретают особое значение в современном обществе.

В связи с чем, автор констатирует, что педагогические взгляды Мирзо Абдулькадыра Бедила имеет огромное значение в рамках сотрудничества людей, воздействия на мировоззрение, обогащения духовно-нравственного мира, прежде всего, для определения сотрудничества между индуизмом и мусульманством. Произведения великого мыслителя оказывали такое воздействие на синтез интеллектуальной культуры мусульманства и индуизма, что глубоко укоренились в литературе, философии, культуре мусульманских народов Средней Азии, в том числе таджиков, узбеков, афганцев, индейцев, иранцев и др.

В диссертации посредством метода теоретического анализа проведено исследование произведений Мирзо Абдулькадыра Бедила, которые охватывают вопросы педагогики, а также исследования отечественных и зарубежных учёных, направленных на изучение жизни и творчества мыслителя. Также, при разработке диссертации автором использованы различные исследовательские и эмпирические методы, как педагогическое наблюдение, беседы, анкетирование, интервьюирование, тесты, эссе, со студентами и учащимися, учителями, родителями и др.

Научная новизна исследования заключается в том, что впервые приложены усилия к систематизации педагогических взглядов Мирзо Абдулькадыра Бедила в духовно-нравственном воспитании человека, определении лучших человеческих качеств, положительно влияющих на формирование и духовно-нравственное совершенствование совершенного человека.

Теоретическая и практическая значимость исследования заключается в том, что исследование педагогических взглядов Мирзо Абдулькадыра Бедила направлено на наполнение недостатков, существующих в изучении педагогического наследия таджикско-персидских мыслителей этого исторического периода, для освещения ряда проблем воспитания, которые до сих пор не подвергнуты всестороннему и глубокому изучению и анализу. Выводы и методические рекомендации диссертации могут эффективно использоваться в обучении истории педагогики в ходе проведения спецкурсов и спецсеминаров по данному вопросу.

ANNOTATION

for the dissertation of Kholboyzoda Fathiddin Kholboy on the topic "Pedagogical views of Mirzo Abdulkadir Bedil and their implementation in the senior classes of modern Tajik schools" for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), doctor in the specialty 6D010301- General pedagogy, history of pedagogy and education.

Keywords: *spiritual views, formation, improvement, development, moral education, virtues of good qualities, social strata, Hinduism, Islam, Christianity, fire worship, national unity, synthesis, social issues, spiritual world, scientific historical sources.*

The dissertation examines the pedagogical views of Mirzo Abdulkadir Bedil and their implementation in the senior classes of modern secondary educational institutions of Tajikistan and emphasizes that, taking into account the independence of the Republic of Tajikistan and the process of radical reform of the sphere of science and education, national cultural and spiritual values, especially scientific, literary, pedagogical and psychological works of great thinkers of the past, acquire of particular importance in modern society.

In this regard, the author states that the pedagogical views of Mirzo Abdulkadir Bedil are of great importance in the framework of human cooperation, influencing the worldview, enriching the spiritual and moral world, primarily to determine cooperation between Hinduism and Islam. The works of the great thinker had such an effect on the synthesis of the intellectual culture of Islam and Hinduism that they were deeply rooted in the literature, philosophy, culture of the Muslim peoples of Central Asia, including Tajiks, Uzbeks, Afghans, Indians, Iranians, etc.

In the dissertation, using the method of theoretical analysis, a study of the works of Mirzo Abdulkadir Bedil was conducted, which cover issues of pedagogy, as well as research by domestic and foreign scientists aimed at studying the life and work of the thinker. Also, during the development of the dissertation, the author used various research and empirical methods, such as pedagogical observation, conversations, questionnaires, interviews, tests, essays, with students and students, teachers, parents, etc.

The scientific novelty of the research lies in the fact that for the first time efforts were made to systematize the pedagogical views of Mirzo Abdulkadir Bedil in the spiritual and moral education of a person, to determine the best human qualities that positively affect the formation and spiritual and moral improvement of a perfect person.

The theoretical and practical significance of the study lies in the fact that the study of the pedagogical views of Mirzo Abdulkadir Bedil is aimed at filling in the shortcomings existing in the study of the pedagogical heritage of Tajik-Persian thinkers of this historical period, in order to highlight a number of educational problems that have not yet been subjected to comprehensive and in-depth study and analysis. The conclusions and methodological recommendations of the dissertation can be effectively used in teaching the history of pedagogy during special courses and special seminars on this issue.